T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KELÂM ve İSLAM FELSEFESİ BÖLÜMÜ
KELÂM ANA BİLİM DALI

EBÛ İSHÂK EL-İSFERÂYÎNÎ VE AKAİD RİSALESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

HAZIRLAYAN
Mehmet GÜNDOĞDU

İstanbul 1990

İ Ç İ N D E K İ L E R

İKİNCİ BÖLÜM

AKÎDETÜ'L-ÜSTÂD EBÎ İSHÂK

TECÜMESİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AÎDETÜ'L ÜSTÂD EBÎ İSHÂK

ÖNSÖZ

Her şeyi yoktan vareden, geliştiren ve idare eden, esigeyen ve bağışlayan, hesap gününün yegâne sahibi olan Allah'a hamd olsun. Hak yolun tebliğcisi, insanlığın kurtarıcısı, yaratılmışların en hayırlısı, peygamberlerin sonuncusu Muhammed aleyhisselâma, onun necip soyuna, şerefli arkadaşlarına ve hayırlı ümmetine selâm olsun.

Tez konusunu araştırırken mütekaddim döneme ait bir risâlenin tahkıkini yapmayı düşünüyordum.

Klasik Kelâm kaynakları hakkında Süleymâniye kütüphanesi fişlerinden araştırma yaparken, hicrî 4I8 (m.I027) yılında vefat eden İsferâyînî'nin risâlesi ile karşılaştım.

Yaptığım ön araştırmaya göre, İsferâyînî güçlü bir Eş'arî kelâmcısı olup Bâkıllânî ve İbn Fûrek'le aynı devirde yaşamış, Abdulkâhir el-Bağdâdî gibi âlime ders okutmuştur.

Cüveynî eş-Şâmil'de onun görüşlerine yer vermiş, Ebu'l-Muîn en-Nesefî, Tebsıratü'l-Edille'de, Nûred-

dîn es-Sâbûnî, el-Bidâye'de, Eş'arî mezhebinin görüşlerini naklederken, İsferâyînî'den nakiller yapmıştır.

Böyle bir âlimin üzerinde araştırma yapılmamış olması merakımı daha da arttırmıştır.

Fakat bütün araştırmalarıma rağmen üzerinde çalıştığım risâlenin ikinci bir nüshasının bulunmayışı çalışmamı güçleştiriyordu.

Tek nüsha olmasına rağmen, önemi gözönünde bulundurulan risâlenin, neşrine karar verildi.

Eseri hazırlarken, T.D.V İslâm Ansilopedisi'nin kullandığı imlâ kurallarını ve transkripsiyon işaretlerini tercih ettim. Transkripsiyon işaretleri sadece bibliyoğrafyada kullanılmıştır. Ayrıca metin içinde gerektiğinde ıstılahlarda ve kitap isimlerinde kullanılmıştır.

Çalışma üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda müellifin hayatı ve eserleri, ikincisinde metinin tercümesi ve üçüncü kısımda da metnin aslı yer almaktadır.

Çalışmanın hedefi mütekaddimînden sayılan bir âlimin yok olmaya yüztutmuş ve ancak bir nüshası bulunabilen eserinin gün yüzüne çıkarılmasıdır. Bundan sonra İsferâyînî hakkında çalışma yapacak olanlara ışık tutacağını umarım.

Yüksek Lisans süresince, değerli vakitlerini esirgemeyen, benimle yakından ilgilenen, yüksek görüş ve fikirlerinden istifade ettiğim danışmanım, sayın Prof. Dr.

Bekir Topaloğlu hocama şükranlarımı arzeder, kendisi için Cenâb-ı Hak'tan sıhhat ve âfiyet niyaz ederim.

Ayrıca bu tezimi hazırlarken tecrübe ve bilgilerinden istifade ettiğim, Doç.Dr. Y. Şevki Yavuz, Dr. Mustafa Öz, Dr. Metin Yurdagür, Dr. Adil Bebek hocalarıma da teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

29 Mayıs 1990
Kağıthane

Mehmet GÜNDOĞDU

BİBLİYOĞRAFYA

Abbâdî, Ebû Âsım Muhammed b. Ahmed, Kitâbu tabakâti'l-fukahâ eş-Şâfiiyye, (nşr. .Vitestam), Leiden, 1964.

Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, el-Müsnet, I-VI, İstandul, 1982.

Bağdatlı İsmâîl Paşa, b. Muhammed b. Emîn, Hediyyetü'l-ârifîn, esmâü'l-müellifîn ve esrâru'l-musannifîn, I-II, İstanbul, 1955.

el-Bedevî, Abdurrahman, Mezâhibü'l-İslâmiyyîn, I-II, Beyrud, 1979.

Brockelmann, C., Geschichte der Arabischen Litteratur, I-II, Leiden, 1943-49; Supplement band, I-III, Leiden, 1937-42.

el-Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil, el-Câmiu's-sahîh, I-VIII, 1981.

el-Cezerî, İzzuddîn İbnü'l-Esîr, el-Lubâb fî tehzîbi'l-ensâb, I-III, Berut, ts.

el-Cüveynî, İmamu'l-Haremeyn Abdulmelik b. Abdillah, eş-Şâmil fî usûli'd-dîn, (nşr.Ali Sâmi en-Neşşâr), İskenderiye, 1969.

DİA, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, I-?, İstanbul, 1988.

EI²(ing), The Encyclopaedia of Islam (new edition), Leiden, 1960.

el-Esnevî, Cemâlüddîn Abdurrâhim, *Tabakâtü`ş-Şâfiiyye*, (nşr. Abdullah Cüveynî), I-II,

el-Fârisî, Abdulgâfir b. İsmâil, *Târîh-i Neysâbûr*, (nşr. Muhammed Kâzım Mahmûdî), Kum, 1403.

el-Fihrî, Ahmed b. Yûsuf b. Ya'kub b. Ali, *Fihristi`l-lübelî*, (nşr. Yâsin Yûsuf Ayaş), Beyrut, 1988.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Menhûl min tâlîkâti`l-usûl*, (nşr. Dr. Muhammed Hasan Heytû), Dımeşk, 1980.

İA, İslâm Ansiklopedisi, I-XIII, İstanbul, 1940-88.

İbn Asâkir, Ebu`l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetullah, *Tebnîni kezibi`l-müfterî*, Beyrut, 1984.

İbn Hallikân, Ebu`l-Abbas Ahmed b, Muhammed, *Vefeyâtü`l-a'yân*, (nşr. İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut, 1978.

İbnu`l-Imâd, Ebu`l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed, El-Hanbelî, *Şezerâtü`z-zeheb*, (nşr. Dâru ihyâı türâsi`l-Arabî), I-VIII, Beyrut, ts.

İbn Kâdî Şuhbe, Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü`ş-Şâfiiyye*, (nşr. Âlemü`l-kütüb), I-IV, Beyrut, 1987.

İbn Kesîr, Ebu`l-Fidâ' İsmâil b. Ömer İmâdüddîn, *el-Bidâye ve`n-nihâye*, (nşr. Mektebetü`l-maâri), I-XIV, Beyrut, 1981.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, I-II, İstanbul, 1981.

İbn Salâh, Ebû Ömer, Osman b. Abdurrahman Takıyyuddîn, *Tabakat`u İbn Salâh*, Süleymâniye Ktb. Hamidiye, 537.

İbn`s-Subkî, Abdulvehhâb b. Ali b. Abdulkâfî, Tabâkâtü`ş-Şâfiiyyeti`l-kubrâ,(nşr. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, Abdulfettah b. Muhammed el-Hulv), I-X, Kâhire, 1964-76

İbn Tağrîberdî, Cemâlüddîn, Ebu`l-Muhâsin Yûsuf, en-Nücûmu`z-zâhira, (nşr. el-Müessetü`l-Mısrıyyeti`l-âmme), I-XII ts.

İbnü`l-Verdî, Zeynüddîn Ömer, Tetimmeti`l-muhtasar fî ahbâri`l beşer,(nşr. Ahmed Rıf'at el-Bedrâvî), Beyrud, 1970.

Kâtib Çelebi, Mutafa b. Abdillah, Keşfü`z-zunûn an esâmi`l-kütübi ve`l-funûn,(nşr. Kilisli Muallim Rıf'at, Şerâfettin Yaltkaya), I-II, İstanbul, 1967.

Kays âli Kays, İrâniyyûn ve`l-edebü`l-ârab, I-III,Tahran, 1363.

Kehhâle, Ömer Rıdâ, Mu'cemü`l-müellifîn terâcimü musannifi`l-kütübi`l-Ârabî, I-XV, Beyrut, ts.

Müslim, Ebu`l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, Sahîhu Müslim, I-III, İstanbul, 1981,

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb, Sünenü`n-Nesâî, I-VIII, İstanbul, 1981.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Şerîf, Tehzîbü`l-esmâ ve`l-lugât,(nşr. Dârü`l-kütübi`l-ilmiyye Beyrut, ts.

es-Sâbûnî, Nûreddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebi Bekr, el-Bidâye fî usûliddîn,(nşr. Bekir Topaloğlu), Dımeşk, 1976.

Ṣafedî, Ṣelâḥaddîn Halîl b. Aybeg, Kitâbü'l-vâfî bi'l-vefeyât, (nşr. İhsan Abbas, Şükrü Faysal), I-XXII, Wiesbaden, 1981-82.

Sem'ânî Ebû Saîd Abdulkârim b. Muḥammed b. Manṣûr, el-Ensâb, (nşr. Muhammed Emîn), I-IX, Beyrut, 1980.

Şeşen Ramazan, Nevâdiru'l-maḫṭûṭâti'l-Arabiyyeti fî mektebâti Türkiye, (nşr. Dâru'l-kitâbi'l-cedîd), I-III, Beyrut, 1975.

Şîrâzî, Ebû İsḥâk İbrâhim b. Ali b. Yûsuf, Ṭabakâtü'l-fuḳahâ, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, 1914, Yeni Câmi, 865/I, Dâmad İbrâhim, 394/4.

Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa b. Halil, Miftâḥu's-sa-âde, (nşr. Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye), I-III, Beyrut, 1985.

et-Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra, Sünenü't-Tirmîzî, I-V, İstanbul 1981.

Topaloğlu Bekir, Kelâm İlmi, İstanbul, 1985.

Yakût, Şıhâbuddîn Ebî Abdillah , Mu'cemü'l-büldân, (nşr. Dâru'l-kütübü'l-Arabiyye), I-V, Beyrut, ts.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b, Osman, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, (nşr, Şuayb el-Arnavut v.dğr.), I-XXIII, Beyrut, 1981-85.

Ziriklî, Hayreddîn, el-A'lâm, I-X, Kâhire, 1954-59.

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ḍ	:	ض	ṭ	:	ط
ġ	:	غ	ẕ	:	ذ
ḥ	:	ح	ż	:	ض
ḫ	:	خ	ẓ	:	ظ
ḳ	:	ق	ʿ	:	ع
s̱	:	ث	ʾ	:	ء
ṣ	:	ص	^	:	Uzatma işareti

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser	İng.	:	İngilizce
b.	:	Bin, İbn	Ktp .	:	Kütüphanesi
bk.	:	Bakınız	m.	:	Mîlâdî
c.	:	Cilt	nşr.	:	Neşreden
DiA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi	ö.	:	Ölümü
			s.	:	Sayfa
			str.	:	Satır
EI	:	The Encyclopaedia of Islam	ts.	:	Tarihsiz
h.	:	Hicrî	v. dğr.	:	Ve diğerleri
İA	:	İslâm Ansiklopedisi	vr.	:	Varak

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

G İ R İ Ş

İsferâyînî'nin Yaşadığı Devrin Siyâsî ve Kültürel Durumu

Ebû İshak el-İsferâyînî (ö. 418/1027), hicrî dördüncü asrın sonlarıyla, beşinci asrın başlarında yaşamıştır. Onun yaşadığı devir, Abbâsîler (132-656/750-1258) siyâsî bakıldan zayıflamış ve istikrârın bozulmuş oldu-bir döneme rastlar.

Bu dönemde, Şîa'nın oniki imam koluna mesup olan Büveyhîler (320-454/932-1062) Bağdat'a girmiş, Abbâsî halîfeleri, Büveyhî emirlerinin baskısı altında bütün siyâsî ve askerî otoritelerini kaybetmişlerdi[1].

İlk müslüman Türk devleti Karahanlılar (326-609/840-1212) bu dönemde, bütün Mâverâhünnehire sâhip olmuşlar, fakat siyâsî iç çekişmelere düşerek Doğu ve Batı Karahanlılar olmak üzêre ikiye ayrılmışlardı[2].

---

1. H.Dursun Yıldız, "Abbâsîler", DİA, I, 36-48; K.V. Zettersteen, "Büveyhîler", İA, II, 843-845.
2. O.Pritsak, "Karahanlılar", İA, VI, 251-273.

Öte yandan yine bir türk devleti olan Gaznelilerin (350-583/961-1187) en büyük hükümdarı, Gazneli Mahmûd (ö. 421/1030) devridir[3].

Ayrıca bu dönem, Selçuklular'ın (429-552/1038-1157) kuruluş ârifesidir. Tuğrul Bey, (ö. 429/1038) Bağdat'ta Büveyhîlerin yüz yıllık saltanâtına son vererek, halîfeden "Sulṭânu'ş-şarḳ ve'l-ġarp" unvanını almıştır[4].

Kültürel bakımdan ise, İslam kültürü ve düşüncesinin geliştiği, İslâmî ilimlerin yaygınlaştığı parlak bir döneme tekâbül eder.

Ebû İshâk el-İsferâyînî, Ehl-i sünnetten, Eş'arî kelâmcıları, Bâkıllânî (ö. 403/1013) ve Ibn Fûrek'in(ö. 407/1017) çağdaşıdır[5].

Mu'tezile'nin elinde doğan Kelâm ilmi, Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/936) ve Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin (ö. 333/944) gayretlari ile Ehl-i sünnet dâiresine girmiştir. İmam Eş'arî'nin metodunu büyük ölçüde benimseyen bu dönem âlimlerinden Bâkıllânî, Ehl-i sünnet Kelâm ilminin meselelerini tanzîm ve tertîb ederek, Kelâm ilmini ikmâl etmiştir[6].

---

3. M.Langworth, "Gazneliler", İA, IV, 742-748.
4. İbrâhim Kafesoğlu, "Selçûkîler", İA, X, 353-416.
5. Nevevî, Tehzîb, II, 170; W.Madelung, "İsferâyînî", EI, (ing), IV,107.
6. Bekir Topaloğlu, Kelâm İlmi, s.58.

Hicrî ikinci asrın başlarında kurulan Mu'tezile mezhebi, Abbâsî halîfelerinden, el-Me'mûn, (ö. 218/833) el-Mu'tasım (ö. 227/841) ve el-Vâsık (ö. 232/847) devirlerinde en parlak yıllarını yaşamış, halîfe el-Mütevekkil (ö. 247/861) tarafından darbe yiyerek sinmiş, fakat Şîa ile birleştiğinden, Büveyhîler saltanâtı devrinde tekrar nüfûz elde ederek, Irak, Horasan, Mâverâünnehir taraflarında yayılmıştır. Vezîr Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) zamanında zirveye ulaştıktan sonra, onun ölümüyle müstakil bir mezhep olarak ortadan kalkmıştır[7].

Müfrit şîî ve felsefî bir akım olan İhvânu's-safâ düşüncesi, Büveyhîlerin desteği ile bu dönemde kurulmuştur[8].

İslâm fesefesinin Meşşâî ekolu, bu dönemde, İbn Sînâ (ö. 428/1037) ile zirveye ulaşmış, Fen bilimlerinde Bîrûnî (ö.440/1024) ile büyük ilerlemeler elde edilmiştir.

Hadîs ilminde, Hâkim en-Neysâbûrî,(ö. 404/1024) Ebû Bekr el-Beyhakî, (ö. 458/1066); Şâfiî fıkhında, Ebû Tayyib et-Taberî (ö. 450/1058); Hanefî fıkhında, el-Kudûrî (ö. 428/1037); Tasavvufta, Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî (ö. 465/1073) bu devirde yetişmiş mühim sîmâlardandır.

---

7. Bekir Topaloğlu, Kelâm İlmi, s. 183-184.
8. T.J. De Boer, "İhvânu's-safâ", İA, V,946-947.

I

İSFERÂYÎNÎ'NİN HAYATI ve ŞAHSİYETİ

A. HAYATI

Bütün bibliyoğfik kaynaklarda, Ebû İshak el-İsferâyînî'nin tam adı: İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm b. Mihrân; Künyesi: Ebû İshâk; Lakabı, Dinin temeli manasına gelen "Rukneddîn" olarak geçmektedir(9). İbn Tağrîberdî (ö.874/1469) fukahâdan ilk lakap alan kişinin İsrerâyînî olduğunu kaydeder(10)

İsferâyînî'nin doğum tarihi ve yeri, kaç yaşında vefât ettiği hakkında, kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Dolayısıyla yaşı hakkında da bir bilgi edinemedik. Fakat nispesinden İsferâyîn'li olduğu anlaşılıyor(11).

İsferâyîn, Naysâbûr bölgesinde, Cürcânâ'ya gider-yol üzerinde küçük bir yerleşim yeridir. Diğer bir adı veya eski adı, Mihricân'dır(12).

---

9. Şîrâzî, Tabakât, vr,37a; Fârisî, Târih-i Neysâbûr, s.151; Semânî, Ensâb, 1235; Cezerî, Lubâb, I,55; Nevevî, Tehzîb, I,169; İbn Salâh, Tabakât, vr.57a; Subkî, Tabakât, IV,256; Brokelmann, GAL, S.I-667.
10. İbn Tağrîberdî, en-Nücûmu'z-zâhira, IV,267.
11. Cezerî, Lubâb, I,55.
12. Semânî, Ensâb, I,235; Yâkûd, Mu'cemü'l-büldân, I, 177.

Ebu`l-Kâsım el-Beyhakî`ye (ö.402/1011) göre: İsferâyîn`nin asıl adı "İsberâyîn"dir. İsber, (اسبر) farsçada, kalkan, yîn (ايين) âdet manasına gelir. Belkide bu yöre halkı, kalkanla savaşmakla tanındıklarından şehirlerine bu ad verilmiştir[13].

İsferâyînî, ilim tahsil etmek için Irak`a gitmiş, Irak`ta, muhtemelen, Basrada veya Bağdat`ta, h. 351/962 tarihinden önce, İmam Eş'arî`nin talebesi, Ebu`l Hasen el-Bâhilî`den[14] ders almıştır[15]. Devrin diğer meşhur âlimlerinden tahsilini tamamladıktan sonra, memleketi olan İsferâyîn`ne geri döndü.

Onun ilmî şöhretini duyan Neysâbûr`lular, kasabalarında kendisine ihtiyaçları olduğunu arzederek, ısrarla Neysâbûr`a dâvet ediyorlardı. Bu dâveti kabul ederek Neysâbûr`a yerleşti. Ebû Tâhir ez-Ziyâdî`nin (ö.410/1019) vefâtından sonra, Mescid-i ukayl denilen câmiîde, seçkin kişilerin devam ettiği bir meclis kuruldu. Burada, bir müddet perşembe günleri ikindi namazından sonra, bir müddet cuma günleri ikindi namazından sonra, senelerce ders okuttu. Daha sonra, kendisi için daha önce benzeri yapılmamış büyük bir medrese inşa ettiler. Ölümüne kadar burada ders vermeye devam etti[16].

---

13. Yâkûd, Mu'cemü`l- büldân, I, 177.
14. Kaynaklarda vefât tarihine raslanmadı.
15. W.Madelung, "İsferâyînî", EI,(ing), IV, 107.
16. Fârisî, Târîh-i Neysâbûr, s.152; İbn Asâkir, Tebyîn, s.243; Nevevî, Tezhîb, II, 169.

Ebû İshâk el-İsferâyînî`nin ölümü hakkında bütün kaynaklar, Abdülgâfir el-Fârisî`nin (ö.529/1135) zikrettiklerini naklediyorlar. Fârisî, İsferâyînî`nin ölümü hakkında şunları söylüyor.

" Ben Ebû Sâlih el-Müezzin`den (ö.494/1100) duydum. O da, Ebû Hâzım el-Abdevî`den (ö.417/1027)[17] işittim diyor. Abdevî diyorki: İmâm İsferâyîn`den (Neysâbûr`a) geldikten sonra bana şöyle dedi.

- Neysâbûr`da ölmeyi arzu ederdim. Tâki bütün Nesâbûr`lular cenâze namazımı kılsaydı. Bu sözden beş ay sonra, 10 Muharrem h. 418/1027 tarihinde vefât etti. Yağmurlu bir gündü, öğlenden sonra güneş açtı. Makberatü`l-hîrà`da[18] İmâm Muvaffak[19] tarafından kıldırılan cenâze namazından sonra, Ebû Bekir et-Tûsî[20] şehidliğine defnedildi. Üç gün sonra bu acı haberi, İsferâyîn`deki oğlu duyunca, babasının nâşını, Hüseyin meydanında tekrar kılınan cenâze namazından sonra, İsferâyîn`ne nakletti ve İsferâyîn şehitliğine defnedildi[21]."

---

17. Kaynaklarda yer alan bu tarih hatalı olsa gerek. Bu rivâyete göre, Abdevî, İsferâyînî`den sonra ölmüş olması lâzım.

18. İsferâyîn`de geniş bir meydan. Kays b. Kaye, İrâniyyûn ve`l-edebü`l-Arab, II, 493 .

19. Kaynaklarda hakkında bilgi bulunamadı.

20. Semânî`de, Tarsûsî. Semânî, Ensâb, I,237.

21. Fârisî, Târîh-i Neysâbûr, s.152; İbn Asâkir, Tebyîn, s.243; Nevevî, Tehzîb,II,170; Fihrî, Fihrist,s.69.

İbn Salâh,(ö.642/I244) Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr el-Mervezî'nin (ö.5I0/III6), İsferâyînî'nin, Neysâbûr'da bir müddet kaldıktan sonra, İsferâyîn'e geri dönüp, İsferâyîn'de öldüğü hakkındaki tespitinin yanlış olduğunu zikrederek, yukarıdaki Ebû Sâlih fivâyetini naklediyor[22].

Semânî, İsferâyînîhin kabrini, İsferâyîn'de ziyâret ettiğini bildiriyor[23].

---

22. İbn Salâh, Tabakat, vr.57b.
23. Semânî, Ensâb, I, 237.

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

I. Hocaları

Ebû İshâk el-İsferâyînî, ilim tahsil etmek ve hadis toplamak için Irak'a gittiği bütün kaynaklarda zikredilmektedir. Hatta Fârisî, Irak'ta ders verme, kitap tasnîf etme ve bildiklerini ifâde etme gibi konularda başkalarının elde edemedikleri bir dereceye ulaştığını naklediyor(24).

Irak'ta h.351/962 den önce, Kelâm ilminde asıl hocası, İmâm Eş'arî'nin (ö.324/936) talebesi, Ebu'l-Hasen el-Bâhilî'den ders aldı(25). İbn Asâkir, Bâkıllânî (ö.403/1013), İbn Fûrek (ö.407/1017) ve İsferâyînî birlikte, Ebu'l-Hasen el-Bâhilî'den ders aldıklarını bildiriyor(26).

Bundan başka Irak'ta, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillah b. İbrâhîm b. Abdeveyh eş-Şâfiî'den(ö.354/965), Ebû Muhammed Da'lec es-Siczî (ö.351/962) ve çağdaşlarından hadis okudu(27).

---

24. Fârisî, Târîh-i Neysâbûr, s.151.
25. W.Madelung, "İsferâyînî", EI (ing), IV, 107.
26. İbn Asâkir, Tebyîn, s. 178.
27. Nevevî, Tabakât, II,169; Subkî, Tabakât,IV,256.

Şîrâzî,(ö.476/1083) hocası Ebû Tayyib et-Taberî'nin (ö, 450/ 1058) İsferâyînî'den Usûl-u fıkıh dersleri aldığını ve bütün Neysâbûr uleması ondan, Kelâm ve Usûl-u fıkıh dersleri okuduğunu zikrediyor(31)

Üstâd Ebû İshâk el-İsferâyînî'nin en meşhur talebesi, Abdulkâhir el-Bağdâdî (ö.429/1037) İsferâyîn'de kendisinden ders almış, Üstâd'dın vefâtından sonra onun yerine geçip(32) ders okutmaya başladı ve ölünceye kadar bu işi sürdürdü. Öldükten sonra hocası İsferâyînî'nin yanına defnedildi(33).

Ebû Bekr el-Beyhakî (ö.458/1066) ile Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî (ö.465/1073), İsferâyînî'den Fıkıh ve Hadis dersleri aldılar(34).

Ahmed b. Ali er-Râzî (ö.430/1038) ile Hâfız el-İsbehânî (ö.430/1038) ondan hadis dersleri aldılar ve biner hadis rivâyet ettiler. Muhaddis Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 404/1024) İsferâyînî'den önce ölmesine rağmen, ondan on cüz seçip nakletmiştir(35).

---

31. Şîrâzî, Tabakât, vr.37a.
32. İbn Hallikân, İsferâyînî'nin yerine, Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî geçtiğini naklediyor. İbn Hallikân, Vefeyât, IV,28; el-Verdî, Tetimmetü'l-Muhtasar, I,510.
33. E.Ruhi Fığlalı, "Abdulkâhir el-Bâğdâdî", BİA, I,245.
34. Subkî, Tabakât, IV,256; İbn İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, III,209; Zehebî, Siyer-ü a'lâm, XVII,353.
35. Farisî, Târâh-i Neysâbûr, s.151; Semânî, Ensâb, I,37.

3. Kelâm İlmindeki Yeri

Üstâd Ebû İshâk el-İsferâyînî, Eş'arî kelâmcısı Şâfiî fakîhi ve usulcüsü, Müctehid, Muhaddis, Lugatci, hulâsa bütün ilimlerde imamlık derecesine ulaşmış bir âlimdir.

İmam Nevevî, Hâkim en-Neysâbûri'nin Târîh-i Neysâbûr[36] isimli eserinde şöyle dediğini naklediyor: İsferâyînî, Fakih, Usulcü, Mütekellim ve bu ilimlerde mütekaddimîndendir[37].

Subkî onun hakkında: Kelâm, Usûl ve Furu'da din âlimlerinden biridir. Bütün ilimleri kendinde toplamıştır. Âlimler onun kadrinin yüceliği ve bütün ilimlerde imamlık şartlarına hâiz olduğu hakkında ittifak etmişlerdir[38] diyor.

Esnevî (ö.772/1370), İsferâyînî, inatçı dalgaları olan ilimler denizinin şeyhi, şerî, aklî ve lugavi ilimlerde âlim, çok ibadet eden verâ sahibi biriydi diye bahsetmektedir[39].

---

36. Bu kitabın aslı kaybolmuştur. Farsça tercümesi, Halîfe Nesâbûrî ismiyle.Bursa, Hüseyin Çelebi kütüphanesinde 778,numarada kayıtlıdır. F.Sezgin, GAS, I,104.
37. Nevevî, Tehzîb, II,169.
38. Subkî, Tabakât, IV, 256.
39. Esnevî, Tabakât, I,59.

İmam Nevevî (ö.676/1277), Tehzîbinde, İsferâyînî'den şöyle bahsediyor. " Üstâd Ebû İshâk, Şeyh Ebu'l-Hasen el-Eş'arî mezhebini savunup ayakta tutarak, kelâmî meselelerde hadis ve sünnet mezhebine yardım eden, bir asırda yaşamış üç kişiden biridir. Onlarda, Üstâd Ebû İshâk el-İsferâyînî, Kâdı Ebu Bekr el-Bâkıllânî, İmâm Ebû Bekr b. Fûrek'tir. Hatta Sâhib b. Abbâd (ö.385/995) Mûtezilî olmasına rağmen, insaf ederek onlar hakkında iyi ve güzel övgüde bulunmuştur(40).

Fârisî, Sahib b. Abbâd'ın sözlerini şöyle naklediyor. Bâkıllânî ve İbn Fûrek'e söz gelince, Sâhib b. Abbâd, onlar Eş'arî mezhebinden aynı devirde yaşamış kişilerdir dedi. Devamla arkadaşlarına onlar hakkında şunları söyledi. Bâkıllânî, boğan bir deniz, İbn Fûrek, boyun eğdiren bir felâket, İsferâyînî, yakan bir ateştir(41).

İsferâyînî'nin yazmış olduğu, el-Câmi fî usûli'd-dîn ve'r-red ala'l-mulhıdîn, isimli beş ciltlik eseri ile Edebu'l-cedel, isimli eseri Kelâm'a dâir olup, onun Kelâm ilminde, yaşadığı devrin en güçlü kelâcılarından biri olduğunu gösterir.

İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî(ö.478/1085) eş-Şâmil isimli eserinde onun bazı kelâmî görüşlerini nakletmiştir(42).

---

40. Nevevî, Tehzîb, II,170.
41. Fârisî, Târîh-i Neysâbûr, s.152; İbn Asâkir, Tebyin, s.244; Safedî, el-Vâfî, VI, 105.
42. bk. Cüveynî, eş-Şâmil, 430, 448, 707.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Üstâd İsferâyînî, Eş'arî kelâmcısı, Şâfiî fakîhidir. Fakat bazı konularda farklı görüşleri vardır. Meselâ, İsferâyînî, İmâm-ı Şâfiî'nin, " İmân, şirk ile birlikte olmaz. Şirk, şirk ile birlikte olur." sözünü şöyle açıklıyor.

" İmana, âlemin kıdemi veya bunun gibi küfür sayılacak bir şey mukârin olursa, imânın cümlesi ortadan kalkar. Şirk ise böyle değildir. Meselâ, Teslîs şirkine, Mecûsîler'in şeytanın ulûhiyyeti şirki mukarin olursa, teslis şirki ortadan kalkmaz bilakis mecûsî şirki ile ziyâdeleşir." Subki diyor ki ; Bu duruma göre İsferâyînî'nin sözlerinden şu anlaşılıyor. İmân ziyâdeleşip noksanlaşmaz, Şirk ise ziyadeleşip noksanlaşır(43).

Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'den, onun evliyânın kerâmetlerini inkar ettiği rivayet ediliyor(44).

Üstâd Ebû İshâk ile Kâdı Abdulcebbâr el-Mu'tezilî (ö,415/1025) arasında geçen münâzara, İsferâyînî'nin kelâmî meselelerdeki ilmî seviyesini göstermektedir.

Kâdı Abdulcebbâr münâzaraya otururken önce şöyle dedi. Kötülüklerden münezzeh olan Allâh'ı noksan sıfatlardan tenzîh ederim.

İsferâyînî- Mülkünde, ancak istediği vuku bulabilen Allah-ı noksan sıfatlardan tenzih ederim.

---

43. Subkî, Tabakât, IV, 259.

44. İbn Salâh, Tabakât, vr.58a; Subkî, Tabakât, IV,260; Safedî,el-Vâfî, VI,104; Zehebî, Siyer-u a'lam, XVII,355.

Abdulcebbâr - Rabbimiz kendisine isyan edilmesini irâde ederse?

İsferâyînî - Rabbimizin irâdesi olmadığı halde Rabbimize ısyan etmek mümkünmü?

Abdulcebbâr - Şâyet beni hidâyetten menedip, helâk olmamı hükmederse, benim hakkımda iyi mi yapmış, kötü mü - yapmıştır?

İsferâyînî - Eğer sana âid olanı senden menetti ise, sana kötülük etmiştir. Şâyet kendisine âid olanı menetti ise, o dilediğini rahmetine eriştirir.

Bundan sonra Abdulcebbâr'ın sesi kesildi(45).

İsferâyînî'nin, Gazneli Mahmud'un (ö.421/1030) sarayında, Kerrâmiyye âlimleri ile münâzara ettiği kaynaklarda yer almaktadır (46).

Bu gün elimizde İsferâyînî'ye âid, neşre hazırladığımız bu risâle ve üç varaklık farsça bir risâleden başka bir eseri bulunmadığından onun kelâmî görüşlerinden geniş bir şekilde bahsetmemiz mümkün değildir. Ancak, neşre hazırladığımız şu Akâid risâlesinden de anlaşılacağı üzere, İsferâyînî, Kelâm metodunu çok iyi kullandığı ve mükümmel istidlâl yaptığı görülmektedir.

---

45. Subkî, Tabakât, IV, 261, 262.
46. W.Madelung, "İsferâyînî" EI (ing), IV,107.

Ayrıca inanılması gereken akâid esaslarını, gereksiz ilâvelerde bulunmadan, kısa ve öz olarak delilleriyle birlikte takdîm etmesi, onun bu sahadaki dirâyetini ortaya koymaktadır.

Evliyânın kerâmetlerini imânın, inanılması gereken akâid esaslarından saymıyan İsferâyînî, ki bundan dolayı yazdığı Akâid risâlesine bu fıkrayı almamıştır. Kerâmeti inkâr etti rivayetleri de bundan dolayı olsa gerektir. Yoksa İsferâyînî gibi bir âlimin, hakîki manada evliyânın kerâmetlerini inkâr etmesi düşünülemez.

4. İsferâyînî'nin Diğer İlmî Yönleri

a) Fıkıh ve Usûl-u fıkıh yönü

Şîrâzî, Tabakât'ında, Üstâd Ebû İshâk el-İsferâyînî, Fakîh, Mütekellim, Usûl-u fıkıhta âlimdi. Şeyhimiz Kâdı Ebu't-Tayyib et-Taberî, İsferâyîn'de kendisinden Usûl-u fıkıh dersi aldı. Bütün Neysâbûr ulemâsı, ondan Usûl-u fıkıh dersleri aldılar diye nakletmektedir(47).

İbn Salâh, Üstâd Ebû İshâk, Usûl-u fıkhı iyi bildiğinden, Şâfiî müctehidlerine karışık gelen meseleleri açıklayarak, Şâfiî mezhebini ayakta tutmak suretiyle fukahâya yardımcı olmuştur. Hatta Şâfiî ulemâsı, onun herhangi bir konuda şüphesinden çekinirdi. Mesalâ, Sünnet ile Âyet'in neshi ona göre caiz değildir(48). Hatta o, isâbetli de olsa tek başına ictihad eden, öncekileri softa, sonrakileri de zındıktır diyordu(49).

Nevevî, İsferâyînî'nin bu görüşü hakkında; " Garip ve m him bir mesele. İsferâyînî'ye göre, tek başına araştırarak, güneşin battığına kanaat getiren bir kişinin oruç açması caiz olmuyor.

---

47. Şîrâzî, Tabakât, vr.37a.

48. Şâfiî usulcülerinin çoğuna göre, Sünnet ile Kitabın neshi caiz değildir. Gazâlî, el-Menhûl, 296.

49. İbn Salah, Tabakât, vr.57b.

Halbûki bütün Şâfiî ulemâsı, caizdir görüşündedir." diyerek İsferâyînî'yi tenkit etmiştir(50).

İsferâyînî'ye göre; bir şeyi emir, o şeyin zıddını nehiy manasına gelir. Cumhûru'ş-Şâfiiyye'ye göre ise bir şeyi emir, onun zıddını nehiy manasına gelmez(5I).

Abbâdî (ö.458/1066), onun bazı fikhî görüşlerini şöyle naklediyor." Su dağıtan kimsenin bardağı, suyu içenin elinde kırılsa; eğer suyu para karşılığında verdi ise, bardağı ödemez. Çünkü kirâcı hükmündedir. Şâyet suyu bedâva verdi ise,kırılan bardağı ödemesi gerekir. Çünkü, âriyet hükmündedir.

Harbî olan birisi, müslümanın malına zarar verdikten sonra zimmî olsa, küffâr da furu ile muhâtaptır prensibine göre, zararı öder(52)."

Üstâd Ebû İshâk'a göre: Mestine mesh yaparak abdest alan bir kişi, mestini çıkarsa da abdesti bozulmaz, namazını kılabilir(53).

İbn Kâdı Şuhbe (ö.85I/I447), Râfiî'nin(ö.625/I228), Hayız, Namaz vakitleri, İstikbâl-i kıble, Sehiv secdesi gibi daha bir çok bâblarda, İsferâyînî'nin görüşlerini naklettiğini bildiriyor(54).

---

50. Nevevî, Tehzîb, II, I70.
5I. Gazâlî, el-Menhûl, Io9, II4, II5.
52. Abbâdî, Tabakât, IO4.
53. Subkî, Tabakât, IV,26I.
54. İbn Kâdı Şuhbe, Tabakât, I,I70.

b) Hadis Yönü

İsferâyînî, hadis toplamak için Irak'a gittiği, ve orada bulunan bazı zevâttan hadis dinlediği, Neysâbûr'da da hem hadis dinlediği hem hadis rivâyet ettiğini daha önce zikretmiştik.

Abdulgâfir el-Fârisî, onun hakkında; " Güvenilir ve zaptı sağlam biridir " diyor[55].

Hâkim en-Neysâbûrî, İsferâyînî'den önce vefât etmesine rağmen, ondan on cüz seçip nakletmiştir[56].

el-Muhtasar fî ahbâri'l-Beşer'de kendisinden en en fazla hadis rivâyet edenin, Ebû Bekr el-Beyhakî olduğu rivayet edilmektedir[57].

Üstâd Ebû İshak el-İsferâyînî'ye göre; Fâsık sultanlarla düşüp kalkan kimselerden hadis dinlemek caiz değildir[58]. Rivâyette erkek ile kadın arasında herhangi bir fark yoktur. Hadisin senedinde bir râvî hata ile yazılmazsa, onu bilen bir kişinin bu râvînin ismini ilave etmesi doğru değildir. Şâyet böyle bir ilâvede bulunursa bütün hadis düşer[59]. Mânen hadis rivayet etmek caiz değildir[60].

---

55. Fârisî, Târîh-i Neysâbûr, s. 152.
56. İbn Asâkir. Tebyîn, s.244; Semânî, Ensâb, I-237.
57. Ömer b. Verdî, el-Muhtasar, I, 510.
58. Subkî, Tabakât, IV, 261.
59. Subkî, a.g.e, IV, 260.
60. Subkî, a.g.e, IV, 261.

II

İSFERÂYÎNÎ'NİN ESERLERİ

Nevevî (ö.676/1277), Ebû İshâk el-İsferâyînî'nin ciltler dolusu eserleri bulunduğunu nakletmektedir[61]. Fakat bu güne kadar gelebilmiş eserleri malesef çok azdır.

Bu gün elimizde basılmış, İsferânî'ye âit tek eser;

1. Nûru'l-'ayn fî meşhedi'l-Hüseyn'dir[62].

Eserin hicrî 1291, (m.1873) 1298, (m.1880) Mısır, hicrî 1300 (m.1843) tarihlerinde basılmıştır. Süleymâniye kütüphanesi, Hacı Mahmud efendi, 4703/1, 4731 numaralar, İ.Ü. Ünivesitesi, Arapça basmalar bölümü, 274, 275 numaralar, M.Ü İlâhiyât Fakültesi kütüphanesi, 4254, 3485, 4360 numaralarda kayıtlı, Mısır ve İstanbul baskıları mevcuttur.

Eserin başında sahabenin fazileti, Hulefâ-ı râşidîn'nin meşrûiyyetinden bahsedilmektedir. Daha sonra, Muâviye'nin oğlu Yezid'e Ehl-i beyt hakkındaki vasıyeti, Muâviye'nin ölümünden sonra Hz Hüseyin'in Mekke'ye gelişi,

---

61. Nevevî, Tehzîb, II,170.
62. Brokelman, GAL, S.I,667.

Yezid'in idaresinden memnun olmıyan Irak'lıların gönderdikleri mektuplarla, Hz Hüseyni Irak'a dâvet etmeleri , Hz Hüseyin'in Irak'a gitmeye karar verişi, Abdullah b. Zübeyr ile Abdullah b. Abbas'ın vazgeçmesi için yaptıkları tavsiyeler geniş bir şekilde anlatıldıktan sonra, Hz Hüseyin'in Kerbelâ'ya gelişi, orada ceryan eden hadiseler ve nihayet şehit edilmesi tarihî bir vaka olarak ele alınmaktadır.

İncelememize göre bu eser, o dönemde çok istismâr edilen Kerbelâ vakasını, Ehl-i sünnet gözüyle tespiti olak ele alınmıştır.

İsferâyînî'nin, basılmamış eserleri ise, bizim üzerinde çalıştığımız risâleden başka, bulabildiğimiz tek eser;

2. Risâle fi'l ȧkâid'dir .

Farsça olan bu risâle, Süleymaniye kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2703/5 numarada kayıtlı, (254xI78,I84xII3mm 35b-38avr, I9 str.). Hicrî 789 (m.I386) tarihinde, Şihâb b. Tâc el-Halvâî tarafından istinsah edilmiştir.

Eserin başında, Allah'a imanın gerekliliği, İslâmın şartları, Allâh'ın zâtî ve subûtî sıfatları ve bu mevzûda bazı bid'atçılara cevaplar verilmiştir. Sonunda ise, hılâfet meseleleri ele alınmış, dört halîfenin meşrûiyyeti, naklî ve aklî delillerle te' yîd edilmiştir. Bu risâlenin ikinci bir nüshasına rastlanmamıştır.

Bunlardan başka, bibliyoğrafik eserlerde sadece isimleri geçen, yazılı veya basılı bir nüshasının mevcut olduğuna dair herhagi bir kayıta rastlanmıyan şu eserleri vardır.

3. el-Câmiu fî usûli'd-dîn ve'r-red ale'l mülhıdîn(63), veya el-Câmiu'l-celî ve'l-hafî ve'r-ıed ale'l-mulhıdîn(64).

İsferâyînî'nin bu eseri Kelâm'a dairdir. İbn Hallikân, (ö. 681/1282) bu eseri beş cilt olarak gördüğünü naklediyor(65).

4. Edebü'l-cedel(66).

İsferâyînî bu eserinde de Kelâmî meselelerden bahsetmektedir. Subkî'nin Tabakât'ını tahkık edenler, el-Hulâ ve et-Tanâhî, bu eserden nakiller yapmışlardır(67).

5. Ta'lîka fî usûli'l-fıkh(68).

Usûl-u fıkh'a dairdir.

---

63. Cüveynî, eş-Şâmil, s.430; İbn İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, III,209; Safedî, el-Vâfî, VI,105; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn,I, 539; İsmâil Paşa, Hediyyetü'l-ârifîn,I,8.
64. Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zünûn, I, 539.
65. İbn Hallikân, Vefeyât, I,8.
66. Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zünûn, I, 45; İsmâil Paşa, Hediyyetü'l-ârifîn, I,8.
67. Subkî, Tabakât, IV,261.
68. Subkî, Tabakât, IV,257; İbn Imâd, Şezerâtü'z-zeheb, III,209; Ziriklî, el-A'lâm, I,59; Kehhâle, Mu'cemu'l-müellifîn, I,83; Bedevî, Mazâhibü'l-İslâmiyyîn, I,702.

6. Mesâ'ilü'd-devr[69].
7. Mecmeu'l-emsêl[70].
8. Meâlimü'l-İslâm[71].
9. Şerhu furûî İbn Haddâd[72].
10. Şerhu kitâbu't-tertîb[73].

---

69. Subkî, Tabakât, IV, 257; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zünûn, II, 1418 Bedevî, Mezâhibü'l-İslâmiyyîn, I, 702.
70. Taşköprüzâde, Miftâhu's-saâde, I, 247.
71. İsmâîl Paşa, Hediyyetü'l-ârifîn, I, 8.
72. Esnevî, Tabakât, I, 60; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zünûn, II, 1257; İsmâîl Paşa, Hediyyetü'l-ârifîn, I, 8.
73. Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zünûn, II, 1403.

III

ESERİN NEŞRE HAZIRLANMASINDA TAKİP EDİLEN METOD

Neşre hazırladığımız bu eser tek nüsha olup, Süleymâniye kütüphânesi, Hasan Hüsnü Paşa bölümü, 1160/5 numarada kayıtlı, 186x135, 125x75mm. ebâdında, 88b-97a, varakları arasında, 17 satır, Taşköprüzâde Ahmed tarafından tâlik hattıyla h. 921/1514 yılında yazılmış bir mecmuâ içinde yer almaktadır. Mecmua meşin ciltli olup iki tarafında da salbekli şemse mevcuttur. Risâleler normal kağıda yazılmış olup, şîrâze kenarları yıpranmıştır.

Yaptığımız araştırmalara göre risâlenin matbu veya yazma başka bir nüshası mevcud değildir. Eser, Ramazan Şeşen tarafından düzenlenen, Nevâdiru'l-mahtûtâti'l-Arabiyye adlı kitapta(I,209) da zikredilmektedir.

Risâle kaynaklarda,"Akîdetü'l-Üstâd Ebî İshâk[74]", "Risâletün Fi'l-i'tikâd[75]", "el-Akîde[76]" isimleriyle zikredilmektedir.

---

74. Kâtib Çelebi, Keşfü'z-zunûn, II, 1157.
75. Ramazan Şeşen, Nevâdiru'l-mahtûtât, I,209.
76. İsmâil Paşa, Hediyyetü'l-ârifîn, I,8.

Eserin mezkûr nüshsının başında da "Risâletün fi'l-kelâm" ismi geçmektedir.

Eserin metni üç bölüm hâlinde sunulmuştur. Mukaddimeden sonra birinci bölümde akâid esasları, ikinci bölümde ise bu esasların aklî ve naklî delilleri yer almaktadır.

Müellifin uslûbundan ve metnin muhtevâsından faydalanılarak metinde eksik görülen bazı cümleler tamamlanmış olup bazı fazlalıklar da çıkartılmıştır. Bu değişiklikler dipnotlarda gösterilmiştir. Bazı harflerin ihmal edilmiş noktaları, tarfımızdan tamamlanmıştır. Metinde geçen âyet ve hadislerin kaynakları da belirtilmiştir.

Metnin birinci bölümünde, her akîd esâsının başında tekrarlanan, "ثم" kelimesini tercümeye almadım.

Kelâm ıstılahlarının türkçe karşılıklarını veren müstakil bir eser mevcud değildir. Bu sebeble, Bekir Topaloğlu tarafından neşredilen Mâturîdiyye Akâidi adlı kitabın ekindeki ıstılah açıklamalarından faydalanılarak, metinde yer alan terimleri mümkün mertebe bu günkü türkçe ile ifade etmeye çalıştım. Fakat bazı ıstılahların türkçede yerleşik karşılıkları bulunmadığı veya meşhur olmadığından, bu ıstılahları aynen kullanmayı tercih ettim

İ K İ N C İ   B Ö L Ü M

A K I D E T Ü ' L - Ü S T A D   E B İ   İ S H A K

T E R C Ü M E S İ

لبســــم اللــــه الـــرحمن الـــرجيم

RAHMÂN VE RAHÎM OLAN ALLAH'IN ADIYLA

(Üstâd el-İmâm Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed el-İsferâyînî (r.a) diyorki:)

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

Mü'minin vasfı hakkında Ehl-i hak arasında görüş farklılıkları ortaya çıkınca ve bu konuda sorulan sorulara verilen hükümlerin tutarsızlığını görünce; Ahkâm-ı feriyyeyi iddia edenin, ona muttali olması, akıllarıyla mağrur olanların tahrifinden kendisini koruması, Ehl-i marifetin fetvâsının kabul görmesi, Tevhîd ve Aklî ilimlere intisab edenlere göre de mü'min ismine lâyık olması ve çocuklar bâliğ olduklarında onlara telkin edilmesi için, - ki bu telkin ile mü'min olurlar - en az ihtiyaca cevap verecek kadar, Ehl-i sünnet görüşüne göre bir eser tertîb ettim ve buna, genelde bütün müslümanların verdiği, mü'min ismine (bunları öğrendiği takdirde) lâyık olabilecek bilgileri ekledim.

Eğer şeran üzerime vâcib olmasaydı, cehâletleriyle birlikte, bu sahadaki bilgilerinin eksikliğinden dolayı, Ehl-i tevhîde düşmanlık besleyen kişiler için şu eseri te'lîf etmezdim.

I

AKÂİD ESASLARI

Bir kişinin mü'min diye isimlendirilmesi için inanması gereken akâid esasları şunlardır.

Âlem hâdistir; yani sonradan olmuştur. Âlem Allah tan başka her şeyden ibarettir. Bu âlemin bir yaratıcısı vardır. Âlemin yaratıcısı kadîmdir.

Allah mahlukattan hiç bir şeye benzemez. Bunun da izzahı; onun zihinde canlandırılamamış olmasıdır. Halbuki onun dışındakilerin zihinde canlandırılması mümkündür.

Allah'ın sınırı ve nihayeti yoktur. O cevher, cisim ve araz değildir. Bazı Kelâmcılar bunu, Allah hakkında nitelik, nicelik, bir mekânda bulunuş, bir illete bağlı oluştan münezzeh olmak tarzında ifade etmişlerdir.

Allah, hayy (daima diri olan), âlim (bilen), kâdir (gücü yeten), semî' (işiten), basîr (gören), mürîd (dileyen) ve mütekellim (konuşan) dır. Onun hayat, ilim, semi' basar, irâde, kudret, kelâm sıfatları vardır. O ezelden ebede bu sıfatlarla muttasıftır. Allah'ın sıfatlarından hiç biri, yaratılmışların sıfatlarından hiç birine benzemez. Bu sıfatlar zâtının aynısıdır veya gayrısıdır veyâhud hem aynısıdır hem gayrısıdır denemez.

Allah taâlânın sıfatları ile zâtı arasındaki münasebet hakkında, mufârakat, mücâveret, muhâlefet, muvâfakat veya hulûl söz konusu değildir. Bunlar Allah'a ait sıfatlar olup kendisiyle kâimdirler.

Allah'ın kudreti, kudrete mahal teşkil edenlerin hepsini, onun ilmi, ilme konu teşkil eden malûmâtın hepsini kapsar. Allah ezelde, mahlukatı kendi zâtlarında olan sıfatlarıyla bilicidir. Onun iradesi, iradeye konu teşkil edenlerin kendi zâtlarında olan sıfatlarıyla , hepsini kapsar. Sadece onun irâde ettiği olur ve o mutlaka olacağı irâde eder.

Allah'tan başka ilâh ve ondan özge yaratıcı yoktur. O tek şeydir. Bunun da manası; onun zihinde parçalara, akılda da cüzlere ayrılmaması demektir. Bu da el-Ehad (bir tek), es-Samed (her şeyden müstağni, her şeyin ona muhtaç olması) isimlerinin tefsiridir.

Yaratılmışlar için caiz olan ve onların yaratılmışlığını gösteren hususlardan hiç biri, Allah hakkında caiz değildir. Bunun manası şudurki, onun için hareket, sukûn, birleşme, parçalanma, ayrılma, bir şeye parelel veya karşısında olma ve yakınında bulunma caiz değildir. Hâdis olan hiç bir şey onunla kâim olamaz. Ezelî sıfatları ondan ayrılması söz konusu değildir. Onun için adem de mümkün değildir. Okendi zâtıyla kâimdir. İşgal ettiği bir mekândan, hulûl ettiği bir cisimden müstağnîdir.

Ona destek verecek bir alt taraf, onu tutacak bir üst taraf ve ona güç verecek sıkı bir temas halinde olduğu bir yan taraf da yoktur. Ondan nefyedilen bu sıfatlarla birlikte, o âhirette görülebilecektir.

Onun zevceler edinmesi, çocukları olması, ortak ve benzerleri de bulunması muhaldir. Ona hiç bir belâ ve musîbet gelmez. Kendisinden başka her canlıyı öldürmeye kâdirdir. Kendisinden başka her canlıyı yok etmesi, cisimleri âhirette tekrar iâde etmesi, herhangi bir sınıra tabi olmaksızın onların aynılarını yaratması, tekrar yarattığı şeyleri, dilediği takdirde, dilediği zaman, dilediği gibi yaşatması onun için caizdir. Zihinlerde tek başına yaratılması düşünülebilinen her şeyi yaratmaya kâdirdir.

Onun için, peygamberler göndermesi, kitaplar indirmesi, deliller ikâme etmesi, mahlûkâtı kendisine ibâdete çağırması, sevap ve ceza vermesi câizdir. Fiilinde ona karşı koyma, kudret sahasında ona engel olmak mümkün değildir. Peygamberlerin (a.s) doğruluğuna delil, mûcizeleridir. Mûcizelerin yalancı peygamberler elinde zuhur etmesi caiz değildir. Peygamberler gelmeden önce mükellefiyet söz konusu değildir. Kim amel ederse, bundan dolayı onun için, ne mükâfât ne de ceza ile hükmolunamaz. Peygamberleri gönderen, kitapları indiren, emreden, nehyeden, va'deden ve korkutan Allah'tır.

Peygamberlerin emrettikleri her şey haktır. Onların Allahtan haber verdikleri her şey doğrudur. Tebliğ ettikleri hükümlerin dışına çıkmak ve onlardan yüz çevirmek caiz değildir.

Muhammed (s.a.v), izzet sahibi Rabbin rasûlüdür. Onun mûcizesi Kur'an, dîni İslam'dır. Peygamber (s.a.v) haşri, neşri, kabir azâbını, iyi amel edenlere sevabı, kötü amel edenlere azâbı, kim mü'min olarak ölürse, âkıbeti ya tevbe ile veya şefeât ile cennet olduğunu haber vermiştir.

Ümmetin doğruluğu hakkında birleştiği bir şey haktır. Bâtıl olduğu hakkında birleştiği şey de fâsittir. Beş ibâdet İslâmın erkânını oluşturmaktadır. Onlar da ; Şehâdet, Namaz, Zekât, Oruç, Hacc'tır.

Dînî mevzûlarda, bu saydıklarımızın dışında bir müşkili olanın, dinde kendisinden daha âlim, amelinde verâ sahibi, müctehid derecesine ulaşmış birisine mürâcaat etmesi, müşkilini ona sorması ve onun vermiş olduğu fetvâ ile de amel etmesi kendisine vaciptir.

Bütün bu saydıklarımıza gönülden bağlandıktan sonra, bunların hepsini, imkânlar elverdiği nispette ve emniyet içinde bulunduğu takdirde, dil ile de ikrâr etmek gerekir.

Bu zikrettiklerimizin hepsi, herkese lâzım olan ve mutlaka inanılması gereken esaslardır.

Bir kişi böyle itikâd ederse, Ehl-i zâhir, onun mü'min denmeye hakkazandığına ve şefaât edilenlerden olup âkıbetinin cennet olacağına hükmetmiştir.
Ehl-i tahkîke göre ise böyle değildir. Onlar; itikâdının vasfettiğimiz şekilde ve tertîb ettiğimiz gibi bilerek olması gerekir. Ozaman ârifler cümlesinden olup mukallid olmaktan çıkar demişlerdir. Her nekadar îman konusunda taklîd, Ehl-i zâhire göre caiz ise de, taklîdin men'i hakkında ittifak etmiş olan Ehl-i tahkîk bu zikrettiklerimizin hepsini delilleriyle birlikte bilmeye ihtiyaç vardır görüşündedirler.

Yukarıda geçen akâid esasları için, akıl ve delillerin de kabul ettiği, Kitap ve Sünnet'ten [illegible] işaretler vardır. Bunların hepsi, Azîz ve Celîl olan Rabbin isimlerinden çıkarılmıştır. Bütün bu yazdıklarımız, Nebî (s.a.v)'in: " Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa cennete gider(I). " hadîs-i şerîfinin tefsîrinden ibârettir. Peygamberimiz (s.a.v), kim bunları bilirse, sonunda ya şefaât ile ya da tevbe ile cennete girer demek istemiştir.

Allah'ın isimlerini, umûmî ve husûsî olarak bundan başka yerlerde de zikrettim. Allah'ın tevfîkı üzere Ehl-i tahkîkın ittifakıyla, imanın kâmil bir iman olması için , Allah'ın isimlerini delilleriyle buraya ekledim.

I. Buhârî, Daavât, 68; Mülim, Zikr, 5,6; İbn Mâce, IO.

Ulemâ, taklid yoluyla edinilen imanın niçin ilim olmadığı husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, bu îmanın ilim olmayışı, taklid ettiği kimsenin masum olup hatâ etmediğini bilmediğinden dolayıdır, görüşündedirler. Diğerlerine göre ise böyle değildir. Mukallidin imanı, şüphe içinde olan ve bu şüpheyi defedecek bir şeye yönelemeyen bir kimse gibi olduğundan, ilim değildir kanâtindedirler. Bunlara göre: Ancak Allah bir kuluna, kendisinden şüpheyi defetmek, itikâdını sâfîleştirip ve kendisine gelen vesveselerden korumak suretiyle iyilik ederse, bu durumda olan bir kimsenin itikâdı, marifet ve sahih bir iman olarak kabul edilir. Aynı zamanda itikat ettiği şeyin, hakikata uygun olduğuna inanır ve kesin hükme varırsa, hakîkaten âlim olur.

Ehl-i tahkîk, her meselede bir delil bilmenin; imanı tahkîki hale getirmeye yeterli olduğuna, sorular ve cevaplar karşısında derin bir araştırmaya ve geniş bir ilme ihtiyaç olmadığına, şüpheye düştüğünde, bildiği bu delil ile o şüpheyi defedebileceği husûsunda ittifak etmişlerdir.

II

AKÂİD ESASLARININ DELİLLERİ

Şimdi ben her bölüm için, Ehl-i hakkın icmâı ile imânın, kâmil bir imân olması maksadıyla birer delil zikrediyorum.

Cisimlerin hudûsuna delâlet eden şey şudur ki; Eğer cisimler ezelde mevcud olsaydı, varlıkları, ya mürekkeb veya basid yada hem mürekkeb hem basid yada ne mürekkeb ne de basid yada öncesiz olarak ezelde mürekkeb veya öncesiz olarak ezelde basid olmaktan hâlî olmazlardı.

Cisimlerin ezelde mürekkeb olması muhaldir. Çünkü böyle olsaydılar, ya kendi kendine veya kadîm bir manadan dolayı veya muhdes bir manadan dolayı mürekkeb olmaktan hâlî olmazlardı. Kendi kendine mürekkeb olması, kendi varlığı ile birlikte, kendiliğinden mürekkeb olanın, iftirâkı mümkün olmadığından muhaldir. Kadîm bir manadan dolayı mürekkeb olması ise, kadîm varlık ile birlikte, iftirâkın varlığı mümkün olmadığından ve kıdem ile vasıflandıktan sonra, kıdeminin yok olması mümkün olmadığından muhaldir.

Muhdes bir manadan dolayı mürekkeb olması da, kadîmin muhdese taalluku mümkün olmadığından muhaldir.
Cisimlerin ezelde basid olması, yukarıda, ezelde mürekkeb olmasının mümkün olmadığını zikrettiğimiz, imtina vecihlerinden dolayı muhaldir.
Cisimlerin ezelde hem mürekkeb hem basid olması, vasıf ve manadaki tenâkuzdan dolayı muhaldir.
Cisimlerin ezelde ne mürekkeb ne basid oluşu da, mürekkeb oluşunun nefyinde basid oluşunun ispatı, basid oluşunun nefyinde mürekkeb oluşunun ispatı olduğu için , bu da önceki fasılda olduğu gibi tenâkuz ihtiva ettiğinden muhaldir. Bunun izâhına şu eklenebilir. Mürekkeb ve basid olması caiz olan her şeyin bu iki vasıftan ayrı olarak zihinde varlığı düşünülemez.
Bu dört kısmı bir araya getirerek şöyle demek mümkündür. Cismin herhangi bir vasfı ezelî olursa, cismin de ezelî olmasını gerektirir.Ezelî'nin yok olması sahih olmadığı gibi, hakkında hükmün değişmesi de caiz değildir.
Eğer değişiklik müşâhede ile sabit olursa, cismin vasıflarından herhangi birinin ezelî olması batıl olur.
Cisimlerin öncesiz olarak ezelde, bazen mürekkeb bazen basid olması, mürekkeb ve basid olma halleri sonsuza dek sürüp gitmesi mümkün olmadığından muhaldir.ki bu vasıflardan biriyle ezelde mevsuf olan biri için şöyle denilmesi mümkündür.

Eğer cisimlerin mürekkep ve basit olması sonsuza dek sürüp gitseydi, nihayetsizliğinin kesilmesi ve hallerinin gayesizliklerinin sayılması muhal olduğundan var oluşun son defasına ulaşamaz. Bundan da zihinde teselsülün son bulması mümkün olmadığı ortaya çıkar. Eğer sondan başlasa, zihinde mümkün olduğu kadar yükselir. Eğer öncesinden sonuna doğru teselsül mümkün olsaydı, sonundan öncesine doğru da mümkün olurdu. Çünkü iki taraftan birinde, tam olarak kesilmesi sahih olmayan bir şeyin, diğer taraftan da kesilmesi sahih değildir.

Hâdis olan bir şeyin, bir muhdise ihtiyacı olduğunun delili şudur. Eşya, hudûsunda ya kendi kendine veya kendisini ahvâline ve heyetlerine, heyetlerini ve sıfatlarını da kendisine has kılan bir âmil ile meydana gelmekten hâlî değildir. Eşyanın kendi kendine hudûsu mümkün değildir. Çünkü cinsin hakîkatında ve zâtî sıfatlarında müşterek olması sabit olduğu halde, cinsin kendi kendine, ayrı ve farklı olarak hal ve mahalle tahsîsi mümkün değildir. Bu zikrettiklerimiz de, cinsin bazısını bazısının önüne geçiren, bazısını da kendi cinslerine hâs kılan bir mukaddimin varlığına delâlet eder.

Yaratılmışları birbirine takdîm, te'hîr, tahsîs eden Allah'ın kadîm oluşunun delili şudur. Eğer Allah'ta yaratıklar gibi hâdis olsaydı, bir mukaddime bir müahhire

bir muhassıse muhtaç olmakla onlara benzemiş olurdu. Eğer onun böyle hâdis bir vasfı olsaydı, her muhdesin kendisinden önce bir muhdise ihtiyacı olmasını gerektirirdi. Halbuki yaratılmışların, ezelde müteselsilen birbiri ardınca meydana geliyor olması, ezelî olma ile hâdis olmayı birleştirmek mümkün olmadığından muhaldir.

Allah'ın yarattıklarına benzemediğinin delili şudur. Benzeme, zâtî sıfatların hepsinde müşterek olmayı gerektirir. Oysa mahlûkâtın sıfatlarından biri de hâdis olmaktır. Allah'ın hudûs sıfatının bulunmadığını daha önce zikretmiştik.

Allah'ın sınırı ve sonu olmamasının delili şudur. Sonlu olma, cüz ve cüzden daha fazla miktarda olmayı gerektirir. Allah'ın az veya çok sahih miktarda, zihinde mahdûd olarak varlığı, husûsî bir miktarda kastedenin dışında muhaldir. Muhkem fiil gibi ki zihinde hükmün hılâfına da vukûu sahihtir. Fiilin muhkem vasfı ile ıhtisâsı, onun bu vasıf ile tahsîsini bilerek yapanın dışında caiz değildir.

Allah'ın cisim olmasının muhal olduğunun delili şudur. Cisim, varlığında hayyiz ve mekânı işgal eder. Zihnen kendisinden başkasıyla ihtisâsı sahih olmakla birlikte, kasıd olmaksızın, bir şeyin özellikle bir mekânı ve hayyizi işgal etmesi muhaldir. Bu da vucûdun veya rûhun hayyiz ve mekân ile ihtisâsının hudûsunu gerektirir.

Bu ise daha önce beyan ettiğimiz gibi hâdis olmaya delildir.

Allah'ın araz olmasının muhal olduğunun delili şudur. Hayy, âlim, kâdir, mürîd olanın araz olması mumuhaldir. Daha önce de beyan ettiğimiz gibi, araz olanın varoluşunda başkasının fiiline ihtiyacı vardır.

Allah'ın gayrısından müstağni olduğunun delili şudur. Allah gayrısından, onu varetmeden önce müstağni olmasaydı, gayrı varederken ona muhtaç olurdu ve varettikten sonra, ona olan önceki ihtiyacı kalkardı. Bu ise hudûs delilidir. Bu da ancak, bir sıfatı ortaya çıktığında, diğer sıfatı yok olan biri için olabilir. Bunu şöyle açıklayabiliriz. Sıhhatlı olanın sancı çekmeye başlamasiyle, sıhhat ve âfiyetinin yok olması gibi ki böyle bir şey Allah için caiz değildir.

Allah'ın hayy (diri) olduğunun delili şudur ki, kendi zâtîyla kâim olanın, ya hayy, ya da meyyit (ölmüş) veya mevât (cansız) vasıflarından ârî olması mümkün değildir. Eğer meyyit veya mevât olsaydı müdrik olması muhal olurdu. Çünkü idrâkı olmayandan fiil hâsıl olması mümkün değildir.

Allah'ın kâdir olduğunun delili şudur. Fiil yaratmaya kâdir olmayandan fiil çıkması mümkün deşildir.

Allah'ın âlim, mürîd olduğunun delili şudur. Hayy, âlim, kâdir, mürîd olmayanın, fiillerinin mükemmel olması, hârika şeyleri meydana getirmesi ve hayvanâtı yaratması mümkün değildir.

Allah'ın semî, basîr olduğunun delili şudur. Hayy olanın, işitilecekleri, görülecekleri ve onu menedici belâ ve musîbetleri, idrâk etme vasfından ârî olması muhaldir. Bu iki vasıftan birinin yok olması da mümkün değildir. Çünkü bu, Allah'ı işitme ve görmeden menetmedir. Bu takdirde, Allah'ın hem mâni hem memnu olmasını gerektirir ki bu da hudûs delilidir.

Allah'ın mütekellim olduğunun delili şudur. Konuşmayanın emredip nehyetmesi ve mükellef tutması mümdeğildir.

Allah'ın hayât, kudret, ilim, irâde, semi, basar, kelâm sıfatları olduğunun delili şudur. Mevcûdun varlığı, bu sıfatlar bulunmaksızın ve var olurken ona lüzumu söz konusu olmaksızın, bu vasıflarla muttasıf olması muhaldir.

Allah'ın bu sıfatlarla ezelde mevsûf olduğunun delili şudur. Sıfatların tecellîlerini inkâr etmek, zıtlarının ispatını gerektirir. Bu sıfatlarla vasıflandıktan sonra onların zıtlarıyla vasıflanması, kıdem ile vasıflananın ademi muhal olduğundan mümkün değildir.

Allah'ın sıfatlarından hiç biri mahlûkâtın sıfatlarından hiç birine benzemediğinin delilişudur. Teşbih, bütün zâtî sıfatlarda müşterek olmayı gerektirir. Mahlûkâtın vasıflarından her biri haddizâtında hâdistir. Kıdem sıfatının delilinde zikrettiğimiz gibi, Allah'ın herhangi bir sıfatının hâdis olması mümkün değildir.

Allah`ın hayât sıfatı hayy, kudret sıfatı kâdir, ilim sıfatı âlim, irâde sıfatı mürîd, sem'sıfatı semî, basar sıfatı basîr, kelâm sıfatı mütekellim demektir demenin muhal olduğunun delili şudur(2).

Allah`ın sıfatlarının, onun gayrısıdır demenin muhal olduğunun delili şudur. Allah`ın varlığı ile birlikte sıfatlarının yokluğu muhaldir. Çünkü bu, Allah`tan başka şeyler için ayrılmaz bir vasıftır. Bu da bizzat Allah`ın sıfatları, ondan ayrı olması muhal olduğuna delildir.

---

(2). Bu delil metinde eksiktir. Nûreddîn es-Sâbûnî`nin, el-Bidâye fi usûli`d-dîn isili eserinden şöyle tamamlamak mümkündür.

" Madem ki Allah taâla, şüphe kaldırmaz bir şekilde kendisini hayy, âlim, kaadir... olmakla vasıflandırmıştır ve bu kelimeler de Arap dilini kullananlarca ma'lum olan belirli mânâlardan türemiş isimlerdir, o halde bu isimler bir zâta (yani zât-ı ilâhiyyeye) nispet olunduğu zaman,sadece o zâtın tanıtılması değil, aynı zamanda bunların köklerinin de (yani hayat, ilim .... tarzındaki mastarlarının) o zatta mevcûd olduğu da kastedilmiş olur. Şayet hayat ve ilim Allah taâlânın zâtı ile kâim (manalar) olmasaydı, yukarıda zikredilen, hayy, âlim... gibi isimlerin ona nispeti hakîkat manasında olmayıp sadece lakab ve alemden ibâret kalırdı bu ise caiz değildir." s.27.

Allah'ın sıfatları, onun hem aynısıdır hem gayrısıdır demenin muhal olduğunun delili, bu sözde, kelâmı anlaşılır olmaktan çıkaran bir tenâkuzun bulunmasıdır.

Sıfatları, mücâveretinin muhal olduğunun delili şudur. Çünkü mücâveret, mekânda ve hayyizde, dokunmayı, hizâda bulunmayı ve yakınlığı gerektirir. Bunların hepsi cisimlerin sıfatlarındandır.

Sıfatları, ona hulûl etmiştir demenin muhal olduğunun delili şudur. Sıfatların kendisi ile kâim oldukları şeye mücâvereti muhal olmasından başka hulûlu de sahih değildir.

Sıfatları, ona muhâliftir demenin muhal olduğunun delili şudur. Ehl-i hitâbet bu lâfzı, birbirine mütegâyir şeyler için kullanmaktadır. Zaten daha önce bunun muhal olduğunu zikretmiştik.

Sıfatları, ona muvâfakat etmiştir demenin muhal olduğunun delili, bu lâfız, benzeşmeyi akla getirdiğinden muhaldir.

Allah'ın kudreti, kudrete konu teşkil edenlerin hepsini, onun ilmi, ilme konu teşkil eden mâlûmâtın hepsini ve onun irâdesi, irâdeye konu teşkil edenlerin hepsini kapsadığının delili şudur. Bu sıfatlardan herhangi birini, müteallaklarından bazısına tahsîs etmek, kendi cihetinde sona ermeyi gerektirir. Bu da sıfatlarının hâdis olduğuna delâlet eder. Oysa daha önce biz, Allah'ın sıfatlarının kadîm olduğunu zikretmiştik.

Allah'ın tek olduğunun delili şudur. İki olma hâli, ya muhâlif ya da münâsebetin imkânsız olmasından hâlî değildir. Eğer muhâlefet varsa, murad ettiği şeyden alıkonan ilâh acz ile mevsûf olmuş olur. Eğer her ikisinin de birbirleriyle münâzaa etmeleri imkânsız olursa, ikiside acz ve naks sıfatlarıyla mevsûf olmuş olur ki bu da ikisininde ilâhlıktan men'i demektir.

Allah'ın bir şey olduğunun delili, onun tek ilâh olduğunun delili gibidir.

Allah için, hareket, sukûn, içtima, iftirâk, muhâzât, mukâbele, dokunma ve mücâveretin muhal olduğunun delili şudur. Bu manaların zıdlarıyla vasıflandıktan sonra, bunlardan herhangi biriyle vasıflanmak, o manada hâdis olmayı gerektirir ki onun bu vasıftan ve zıddından ârî olması müstahil olurdu ve kendi cinsinin önüne geçmesi caiz olmazdı.

Hâdis olan bir şeyin, Allah ile kıyâmı mümkün olmadığının delili şudur. Bir şeyin Allah'ta hâdis olması, o şey hâdis olmadan önce Allah'ın kıdeminin olmamasını gerektirirdi. Bu da, önceki gibi, bir mana ile vasıflandıktan sonra, o mananın zıddı ile vasıflanmak, o manada hâdis olmayı gerektirmektedir. Bu ise Allah için bâtıldır.

Allah'ın ezelî vasfının, ondan ayrılmasının mümkün olmadığının delili şudur. Allah, kensine işâretin caiz olduğu her halde bekâ vasfına müstehaktır.

Bekâ vasfının var olduğu yerde zıddının bulunması mümkün olmadığı gibi, bekâ vasfının, zıddının varlığından dolayı yok olması mümkün değildir.

Allah'ın kendi zâtı ile kâim olduğunun delili şudur. Kendi zâtı ile kâim olmama hâli şu üç şeyden birini gerektirir. Ya kendi zâtıyla denmeyen bir şey ile kâim olan gibi olur ki hayy, âlim, kâdir olanın böyle bir şey ile kâim olması mümkün değildir. Ya da var oluşunda bir kudretin tealluku ile kâim olan gibi olur ki bu durumda da mahlûk olur. Yahud kendisi için, mücânis veya muhâlif bir mana ihdâs eden kimsenin tealluku ile kâim olan biri gibi olur ki bu da, başkasının fiiline mukârenet etmeyi gerektirir.

Allah'ın âhirette görülebileceğinin delili, bunun tersi, onun ademini gerektirmesidir.

Allah'ın zevce ve çocuklar edinmesinin muhal olduğunun delili şudur. Bunların hepsi ancak cinsî münâsebetle mümkün olur. Cinsî münâsebet de ancak sınırlı olanlar için geçerlidir. Sınırlı olmak ise hâdis olmaya delâlet eder.

Allah'ın ortağının olmadığının delili şudur. Ortaklık, iki ortağın herbirinin, bir miktârına has, ayrılma ânında ortaya çıkan şeylerde olur. Kâinâtta mâlik olunan her şey, Allah subhânehû'ya âittir.

Allah'a belâ ve musîbetlerin gelmediğinin delili şudur. Musîbetler idrâk olunan şeyleri idrâk etmeye mâni olur.

Bu da Allah'ın, kendi varlığında, hem mâni hem memnu olmasını gerektirir. Bu ise hâdis olmaya delildir.

Kendisinden başka her canlıyı öldürmeye kâdir olduğunun delili, hayâtı onun yaratmış olmasıdır. Onun bir şeye kudreti, o şeyin zıddına da gücü yetmesi demektir. Bu bizzat öldükten sonra da hayâtın varlığına delildir.

Allah'ın cisimleri yok etmesinin caiz olmasının delili şudur. Bekâ, cisimlerde Allah'ın bir fiilidir. Bekâ fiilinin yok olması ise, cisimlerin yok olması demektir.

Cisimleri yeniden yaratmasının delili şudur. Varlıktan sonra yokluk, var olmadan önce sahip olduğu şeyle vasıflandırılmasını gerktirir. Hudûs buna mâni değildir. Var olduktan sonra da böyledir. Kıdem ile ihtisâsı olanın, yaratılma ânında hâiz olduğu vasıf üzere bekâsı ezelidir. Sonra kudreti ezelîolanın, yaratmadan önce yok olanı, her halde yaratmaya kâdirdir.

Allah'ın cisimleri nihâyetsiz ve sınırsız olarak yaratmasının delili şudur. Kadîm olan Allah'ın kudretinin, son bulması mümkün olmaması ve zihinde, cisimlerin devamlı aynıyla yenilenmesinin sahih olmasıdır.

Allah'ın yarattığı ve iâde ettiği şeyleri, yaşatmasının delili şudur. Mahal birbirine zıd iki şeyden hâlî değildir. Vasfın varlığı, zıddı olmayan cismin yerine kâim olması da doğru değildir.

Her şeye kâdir olan Allah'ın, iki zıdda elverişli olan kudreti ile, zıdlardan birinin bulunması, ikincisinin de bulunmasını mümkün kılar.

Allah'ın, zihnen, hudûsu düşünülebilen her şeyi yaratmaya muktedir olmakla vasıflanmasının sahih olduğunun delili şudur. Allah'ın kudretinin sonu yoktur. Onu, hudûsu düşünebilen her şeyi yaratmaya muktedir olma vasfından menetmek, kudretinde sonlu olmayı gerektirir.

Allah için peygamberler göndermesi, kitaplar indirmesi, deliller ikâme etmesi, mahlûkâtı kendisine ibâdete çağırması, sevap ve ceza vermesinin caiz olmasının delili şudur. Bunların hepsi, zihnen hudûsu mümkün olan şeylerdir. Allah'ın bunlara gücü yetmemesi, vasıflarının sonlu olmasını gerektirir.

Fiilinde kendisine itiraz edilmiyeceğinin delili şudur. Bu ancak, kendisine kınama ile elem veren kimse için düşünülebilir. Allah'ın fiiline itiraz etmede de, kınama ile elem çekme vardır. Bu da kadîm olan Allah sübhânehû için mümkün değildir.

Bir şeyi yapma Allah üzerine vâcip olmadığının delili, kudret vasfında terketme de var olmasıdır. Eğer o icbâr ile vasıflansaydı, bir hâli terkettiği zaman icbâr vasfı yok olurdu ki bu da hudûsu gerektirir. İlâhın ne vucûb vasfıyla ne de vucûba muktedir olma vasfıyla vasıflanması doğru değildir.

Mûcizelerin, peygamberlere hâs olduğunun delili şudur. Zihinde, yalancı ile sâdıkın tefrik edilmesi, delil getirme bakımından yerleşik bir prensiptir. Mûcizelerin yalancı peygamberler elinde zuhûr etmesi, delillerin fesâdı ve zihinde yerleşen, doğruyu yalancıdan tefrik etme prensibinin yıkılması demektir.

Allah'ın peygamber göndermeden önce mükellef tutmamasının delili şudur. İlâh, ya bir şeyi yapmayı emreder ya da bir şeyden meneder. Bu iki hükmün hangisi olduğunu peygamber gönderilmeden önce, aklen bilmek mümkün değildir.

Peygamberlerin doğruluğunun delili, hepsi mûcize ile tahsîs edilmeleridir. Mûcize de ancak doğrulara verilir.

Peygamberlere verilen mûcizelerin, mûcize olduğunun delili, ızhâr ettikleri bir takım şeylerle doğruluklarını iddiâ etmeleri, düşmanlarının da onlara engel olmak için çalışıp başarılı olamamalarıdır.

Peygamberlerin getirmiş oldukları dini hükümlerin ve açıkladıkları va'd ve vaîdin doğruluğunun delili şudur. Emir ve nehiy, Allahtan gelen haberler, peygamberlerin sözleriyle bilinir. Nitekim onların doğruluğuna deliller açıklanmıştı.

Muhammed (s.a.v)'in peygamber olduğuna delil, Kurân-ı kerîmin naklettikleri, Kurân-ı kerîm ile muârızlarına meydan okuması, Arapların, edebî oldukları halde

onun davet ettiğini gözden düşürmek için ve ona inananları vazgeçirmek için mücâdeleleri, onu yalanlamada aynısı ile değilde başka şeylere yönelmeleri ve bu yolda kendilerini ve mallarını ortaya koymalarıdır.

Küfre varmadığı müddetçe, Ehl-i îmânın, sonunda cennete gideceğinin delili, kitap ve sünnette bir çok yerlerde geçen delillerdir. Bunlardan biri Allah teâlânın şu âyetidir. " İyi amel edenlerin mükâfâtını zâyi edecek değiliz(3)." Yukarıda açıkladığımız şekilde Allah-a îmân da iyi amellerdendir. Bir de peygamberimie (s.a.v) in şu " Kalbinde zerre kadar muhabbet bulunan cennete girer(4)." hadîs-i şerîfi buna delildir.

İcmâ'ın sahih olduğunun delili, her asırda, ümmet için şeriat gerekli olmasıdır. Ümmetin dînin hılâfına icmâı caiz olsaydı, delillerin varlığı bilinemez, şerî hükümler karışır ve bununla teklif düşerdi.

Usûl-ü islâmın beş ibâdet olduğunun delili, peygamberimiz (s.a.v) den rivâyet edilen; " İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir(5)." hadîs-i şerîfidir.

---

(3). el-Kehf, (I8), 30.

(4). Buhârî, İmân,I5,Rikâk,35,Fiten,I3; Müslim, İmân,304, İmâret, I76; Tirmîzî, Birr, 6I; İbn Mâce, Mukaddime,9, Fiten, I7; Ahmet b. Hambel, I/399.

(5), Buhârî, İmân, 2, Tefsîr, sûre 2/30; Müslim, İmân, I9, 22; Tirmîzî, İmân, 3; Nesâî, İmân, I3.

Sonradan meydana gelen hâdiselerin hükümleri karışması durumunda, şerî hükümlerde taklîdin olduğunun delili şudur. Aklî prensiplere göre, bir şeyin ispâtında o şeyin reddi, vucûbunda da, tamâmen hiç yapılmaması da vardır. Bütün ümmetten, her bir hüküm için birer delil blmesini istemek, geçimini sağlamasını engellemek demektir. Geçimine engel olmak, Allah'ı tanımasına engel olmak demektir.

Bilmediklerini sormanın vucûbunun delili şudur. Şerî hükümlerde, kişinin aklına geldiği gibi hareket etmesi, kendi kafasından yeni bir şeriât ihdâs etmesi gibidir. Bu da yapılması menedilen bir şeydir. Meseleyi kendine açıklayacak birine mürâcaât etmesi gereklidir. Yapması veya terketmesi, itaat etmesi gerektiği kişinin verdiği hükme göredir.

Sormak istediğini, müctehid birisinden sormasının vucûbunun delili, istediği gibi hareket etmesinden menedilmesinin delili gibidir. Allah subhânehû'dan ve rasûlullah (s.a.v)'den haber veren birisinden sormak gerekir.

Bunlar ilk önce ikrâr edilmesi gereken şeylerdir. Müslüman olmak isteyen bunların telkin edilmesi gerekir. Bir kişi bunları delilleriyle birlikte bildiği zaman , dili ile de ikrâr etmesi gerekir ki o zaman gerçekten tasdik etmiş olur.

Kimin ifâdesi veya ikrârı bulunmazsa kalp ile tasdîki gerekir. Kimde de hepsi bulunursa, dünyada muâmelesinin geçerli olabilmesi için, dil ile ikrârı, kalp ile tasdîki lazımdır. Ehl-i hak, ayrıca ikrârın gerekliliği hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bâzıları ikrârın, imanın sıhhatı için gerekli olduğu kanâtindedirler. Bazılarına göre ise, dünyavî muâmelenin sıhhatı için gerekli olduğu görüşündedirler.

Kim bizim tarif ettiğimiz şekilde inanırsa, ulemâ, onun hükmen ve ismen mü'min olduğuna ve bundan sonra, yaptığı veya terkettiği bir şeyden dolayı, mü'minler cümlesinden çıkmayacağı husûsunda ittifak etmişlerdir.

Allah'ın salât ve selâmı efendimiz Muhammed'in âlinin ve ashâbının üzerine olsun.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKIDETÜ'L-ÜSTAD EBİ İSHAK

METİN

و الدليل على وجوب السؤال ان الاخذ بما يخطِر له في احكامه كشريعة يخترعها من نفسه ، و ذلك ممنوع من فعله ، فوجب الرجوع الى مَنْ يُبَيِّنُ له ان الذى فعله او تركه حكم لمن يطيعه ممّن لزمته طاعتُه .

و الدليل على وجوب طلب المجتهد فيما يريد ان يسأل عنه كالدليل على منعه من الحكم بما يريده ، فوجب طلب من يُخبره عن الله سبحانه و عن رسول الله صلى الله عليه وسلم[22] . /

97 أ هذه مقدمةُ الاقرار ، و يجب عرضه على من اراد الاسلامَ ، فاذا عرفه بدليله لزمه الاقرار به فيكون تصديقا منه على التحقيق ، و مُنْ عُدِمَ العبارة او الاقرار لزمه الاعتقاد ، و من وجد الجميع لزمه الامران لصحة المعاملة ، و اختلف اهل الحق في لزوم الاقرار على الوحدة ، فقال قائلون : انه يجب لصحّة الايمان . و قال آخرون : انه يجب لصحّة المعاملة . و من حصل له ما وصفناه لم يختلفوا في انه مؤمن في الحكم و الاسم و انه لا يخرج بشيىء يُفْعَلُه او يتركه بعده من جملة المؤمنين . و صلى الله على سيدنا محمد و آله و صحبه و سلم .

(22) في الاصل "صلعم"

96ب الامور ، و قوله صلى الله عليه و سلم " من كان في قلبه / مثقال ذرة من المحبة دخل الجنة (18) ".

و الدليل على صحة الاجماع لزوم الشريعة في كل عصر للآمة ، و لو جاز اجتماعهم على خلاف الملّة لم يُعلم وجود الادلة و اشْتَبَهَتْ (19) احكام الشريعة و سقط معه التكليف .

و الدليل على ان اصول الاسلام العباداتُ الخمسُ الخبرُ المرويُّ على جهة الانتشار من قوله صلى الله عليه و سلم "بنى الاسلام على خمس (20)".

و الدليل على جواز التقليد في احكام الشريعة عند اشتباه حكمِ الحادثةِ ما تقرّر باوائل العقول ان ما كان في اثباته رَدُّه و في ايجابه قَطْعُه كان ساقطا (21) من اصله ، و في تكليف الامّة باسرها [بـ] طلب الادلّة على احكامها انقطاعٌ عن معايشها ، و في الانقطاع عنها انقطاع عن معرفتها .

---

(18) البخارى ، ايمان ، 15 ، رقاق ، 35 ، فتن ، 13 ، مسلم ، ايمان ، 304 ، امارة ، 176 ، الترميذى ، بر ، 61 ، ابن ماجة ، مقدمة ، 9 ، فتن ، 17 ، احمد بن حنبل : 1/ 399 .

(19) في الاصل اشبهت

(20) البخارى ، ايمان ، 2 ، تفسير سورة 2/ 30 ، مسلم ، ايمان ، 19 ، 22 ، الترميذى ، ايمان ، 3 ، النسائي ، ايمان ، 13

(21) في الاصل ممّن كان ساقطا

و الدليل على أن المعجزاتِ تختصّ بالصادق ما تَقَرَّرَ في الوهم من صحّة التفرقة بين الصادق و الكاذب من جهة الدليل و في اظهارها على ايد الكذّابين افساد الادلّة و نقضُ ما تقرّر من جهة التفرقة بين الصادق و الكاذب .

96 أ و الدليل على نفى الوجوب قبل الرسالة كون الآله موجبا / للشيئ تعبّدا و مانعا منه استغناءا ، و ليس في العقل ما يوجب احد الامرين .

و الدليل على صدق الرسل تخصيص كل بالمعجزة و لا تكون الاّ مع الصادق .

و الدليل على صحّة ما كان معهم من المعجزات انهم اظهروا اشياءَ ادّعَوْا بها صدقهم و اجتهد اعداؤهم في معارضتهم فلم يَتَأَتَّ لهم .

و الدليل على صحّة ما اوردوه من الشرائع و بانوا عنه من الوعد و الوعيد ان الامر و النهى و الخبر من الله سبحانه يُعلم بقولهم ، و قد قامت الدلالة على صدقهم .

و الدليل القاطع على تخصيص محمد على الله عليه و سلم بالرسالة ما أَوْرَدَهُ من القرآن و تَحَدّى به الى المعارضة و اجتهادُ العرب ، و هم من اهل اللغة ، في اسقاط ما دعا اليه ، و انقطاعُهم عنه و اشتغالهم بغيره في تكذيبه ، و بذلهم للنفوس و الاموال في بابه .

و الدليل على ان عاقبة اهل الايمان و من لم يخرج الى ملّة الكفر الجنة الكتاب و السنة في مواضع عدة ، منها قوله سبحانه " انّا لا نضيع اجر من احسن عملا" (17) ، و المعرفة بما وصفناه من حِسَانٍ

---

(17) الكهف (18) ، 30

و الدليل على اعادة الاجسام ان العدم بعد الوجود يوجب وصف الموجود بما كان عليه قبل الوجود ، و لم يمنع ذلك الحدوثَ ، فكذلك بعد الوجود لم يزل على اختصاصه بالقِدَمِ بقاؤُه على الوصف الذى كان عليه عند الاختراع ، ثم من لم تزل قدرته كان قادرا على ايجاده في كل حال كان معدوما قبله .

و الدليل على صحة خلق الاجسام من غير نهاية و لا حصر استحالة تناهي قدرة القديم و صحة توهم الحدوث في المِثْلِ .

و الدليل على احياء ما يعيده و يخلقه ان المحلّ لا يخلو من المتضادين ، و لا يصحّ وجود / وصف يقوم بجسم ليس له فيه ضدّ ، فاذا وُجِد فيه احد الضدين بقدرة القادر التي تصلح للضدين صحّ الثاني منه . 95 ب

و الدليل على صحّة وصفه بالقدرة على كل ما يُتوهّم حدوثُه استحالة تناهيه في قدرته و المَنْعُ منه يوجبه .

و الدليل على جواز بعثة الرسل و تنزيل الكتب و اقامة الحُجَج و تعبّد الخلق و الثواب و العقاب ان جميعه ممّا يتوهم حدوثه ، و سلب القدرة عليه يوجب التناهي في الوصف .

و الدليل على زوال الاعتراض عليه فيما يفعله ان ذلك لا يتوهم الاّ ممّن يصح عليه الاَلَمُ باللّوم ، و فيه ايجابه . و يستحيل ذلك في القديم سبحانه .

و الدليل على استحالة وجوب الشيئ عليه صحة الترك في القدرة ، و لو كان وصفه الوجوبَ لكان عدمه في تلك الحال يوجب الحدوث ، و لا يصحّ وصف الآله به و لا بالقدرة عليه .

و الدليل على استحالة بطلان الوصف الازلى عنه انه استحق الوصف بالبقآء في كل حال صحت الاشارة اليه ، و يستحيل عدمه لوجود ضدّه كما يستحيل وجود ضدّه معه .

و الدليل على انه قائم بنفسه ان خلاف وصفه به يوجب احد اوصاف ثلاثة : امّا ان يكون كالقائم بما لا يقال انه نفسه ، فيستحيل كونه حيا عالما قادرا ، او تعلقه في وجوده بقدرة فيكون مخلوقا ، او تعلقه بقدرة مَنْ يُحَدِّثُ له معنى يجانسه او يخالفه ، و ذلك يوجب مقارنة الفعل له .

و الدليل على جواز الروٴية عليه ان استحالتها عليه توجب عدمه .

و الدليل على استحالة الزوجة و الولد انّ جميعه لا يصحّ الاّ مع المباشرة ، و لا تصحّ المباشرة الاّ على ذى حدّ ، و الحدُّ يدل على الحدوث .

95 أ و الدليل على استحالة الشريك ان الشَرِكَةَ / لا يكون الاّ في اشياءَ تَخْتَصُّ كل واحد من الشريكين ببعضها يُبَيَّن ذلك عند التمييز ، و لا شيىٴ يُمْلَكُ الاّ و جميعه لله سبحانه .

و الدليل على نفى الآفات عنه انها تمنع من المدركات ، و ذلك يقتضى في وجوده مانعا و ممنوعا و هو دليل الحدوث .

و الدليل على انه قادر على اماته كل حىّ سواه انه خلق الحياة ، و قدرته على الشيىٴ قدرة على ضدّه ، و هذا بعينه دليل على صحة الحياة بعد الموت .

و الدليل على صحة افناء الاجسام ان البقاء فعلٌ له فيها ، فاذا لم يفعله وجب عدمها .

94 أ و الدليل على استحالة القول / بالمجاورة انها تقتضي المماسّة و المحاذاة و المقارنة في المكان و الحيّز، و كل ذلك من صفات الاجسام .

و الدليل على استحالة القول بانها تحُلُّه استحالة كونها مجاورة لما قامت به ، و لا يصح الحلول بغير هذا الوصف .

و الدليل على استحالة القول بانها تخالفه ان اهل الخطابة لا يُطلقون هذه اللفظة الا على المُتَغَايِرَات ، و قد بيّنا فساده من قبل .

و الدليل على استحالة القول بانها توافقه ما في هذه اللفظة من ايهام المماثلة .

و الدليل على ان قدرته تَعُمّ المقدورات و علمه يعمّ المعلومات و ارادته تعمّ المرادات ان التخصيص في كل منها ببعض متعلقاته يوجب تناهيه في جهته ، و ذلك دليل الحدوث ، و قد قدمنا الدلالة على قدمها .

و الدليل على التوحيد ان حال الاثنين لا يخلو من صحة المخالفة او تَعَذُّر المناسبة ، فان صحت المخالفة كان الممنوع من المراد موصوفا بالقهر ، و ان تعذرت المنازعة وُصِفَ كل واحد منها بالعجز و النقص . و ذلك مُنتَفٍ من الآلهية فيهما جميعا .

و الدليل على انه شيئ واحد كالدليل على انه آله واحد .

94 ب و الدليل على استحالة الحركة و السكون و الاجتماع / و الافتراق و المحاذاة و المقابلة و المماسّة و المجاورة ان الوصف له باحد هذه المعانى بعد الوصف له بضدّه يوجب حدوثَ معنىً فيه ، ثم يستحيل تَعَرّيه عنه و عن ضدّه ، و لم يجز تَقَدُّمُه على جنسه .

و الدليل على استحالة قيام شيئ حادث به ان حدوثه فيه يوجب نفى ضِدٍّ له قبله و هذا كالاول في فساده .

و الدليل على انه لم يزل موصوفا بها ان نفيها على تخاصيصها يوجب اثبات اضدادها و في وجودها مَنْعُ الوصف له بضدها بعدها لاستحالة العدم على ما وصف بالقدم .

و الدليل على انها ليست و لا شيء منها يشبه شيئا من صفات (15) المخلوقين ان التشبيه يوجب الاشتراك في جميع صفات النفس على الوجوب و الجواز ، و احد صفات المخلوقين لنفسها حدوثُها ، و يستحيل ذلك في صفاته لِما قدمناه من الدلالة على قِدَمها .

و الدليل على استحالة القول بان الحياة و القدرة و العلم و الارادة و السمع و البصر و الكلام حي قادر عالم مريد سميع بصير متكلم (16)

و الدليل على استحالة القول بانها اغيار له استحالة عدمها مع وجوده و ذلك وصف لازم في جميع اغياره ، و هذا بعينه دليل على استحالة مفارقتها له .

و الدليل على استحالة القول بانها هي هو و غيره ما فيه من التناقض الذى يخرج الكلام عن الفهم .

---

(15) فيها كلمة مطموسة

(16) هذا الدليل ناقص في الاصل ، و يمكن اتمام المسئلة من«البداية في اصول الدين»لنورالدين الصابوني : لما اتصف الله تعالى بكونه حيا ، قادرا على التحقيق ، و هذه اسماء مشتقة من معان مخصوصة عند ارباب اللسان ، فاذا أُطلِقَتْ هذه الاسامي على ذات يراد بها اثبات ماخذ الاشتقاق ، لا مجردُ تعريف الذات . فلو لم تكن الحياة و العلم قائمة بذات الله تعالى لكان اطلاق هذه الاسامي عليه بطريق اللَّقَبِ و العَلَمِ لا بطريق الحقيقة و هذا لا يجوز « ص ، 27 ».

و الدليل على استحالة كونه عرضا استحالة كون العرض حيّا ، عالما ، قادرا ، قاصدا ، و قد بيّنا حاجة الفعل اليه في حدوثه .

93 أ و الدليل على استغنائه / عن غيره انه لو لم يكن مستغنيا عنه قبل الوجود لكان محتاجا اليه الى حال الحدوث ، ثم يكون في وجوده رفع الحاجة التي تقدّمته . و ذلك دليل الحدوث و لا يكون ذلك الا بحدوث معنى و بطلانِ غيره . و تحقيقه الألَمُ و اللّذّة .

و الدليل على ان المحدِث حيّ استحالة تَعَرّى القائم بنفسه عن الوصف بانه حيّ او ميّت او مُوَاتّ ، و لو كان ميّتا او مواتا لاستحال ان يكون مدركا و يستحيل وجود الفعل ممّن يستحيل منه الادراك .

و الدليل على كونه قادرا استحالة وجود الفعل ممّن ليس بقادر عليه .

و الدليل على كونه عالما مريدا استحالة ترتيب الفعل و تركيب العجائب و الحيوان من غير وجود حيّ عالم قادر مريد .

و الدليل على كونه سميعا بصيرا استحالة وجود حيّ متعرّ عن الوصف بما يدرك به المسموعَ و المرئيّ و الآفةَ المانعة منه . و يستحيل تخصيصه من احد هذين الوصفين بالآفة لانها مُنْعٌ ، و ذلك يقتضي مانعا و ممنوعا و ذلك دليل الحدوث .

و الدليل على انه متكلّم استحالة لزوم الخطاب و وجود الامر و النهي ممّن لا يكون متكلّما .

93 ب و الدليل / على ان له حياةً (14) و قدرةً و علما و ادارة و سمعا و بصرا و كلاما استحالة اثبات الموجود بهذه الاوصاف مع نفي هذه الصفات و لزومها عند وجودها له .

---

(14) في الاصل حيواة

الآخر الى الاوّل ، و ما لا يصحّ قطعُه من احد طرفيه بكماله لم يصحَّ قطعه من الطرف الآخر اليه .

و الدليل الى حاجته الى المحدث انه لم يُخْلُ في حدوثه من ان يكون لعينه او لغيره خصّه باحواله و هيئاته و خصّ هيئاته و صفاته به . و يستحيل حدوثه لعينه لاستحالة تخصيص الجنس بالحالّ و المحلّ على التَّبَايُنِ و التغاير لعينه ، و قد ثبت اشتراك الجنس في حقيقته و صفات العين . فدلّ ما ذكرناه على مُقَدِمٍ قَدّمَ بعضَ الجنس على بعضه و خصه بما فيه من اجناسه .

و الدليل على قِدَمِ من قَدّمَ و اخّرَ و خصّ انه لو كان مشاركا له في الحدوث لشاركه في الحاجة الى المقدّم [و] المؤخر [و] المخصّص .

92 ب و لو كان بهذا الوصف لاقتضي/ كل محدَث محدِثا قبله . و يستحيل وجود محدثات واحدا قبل واحد لا الى اوّلَ لاستحالة الجمع بين الحدوث و نفي الابتداء .

و الدليل على نفي التشبيه ان التماثل يوجب الاشتراك في جميع صفات النفس، و كان احدى صفات لانفسها الحدوثُ ، و قد بينا فساده من قبل .

و الدليل على استحالة الحدّ و النهاية عليه ان النهاية توجب مقدار الجزء فما فوقه ، و يستحيل وجوده على مقدار يصحّ في الوهم فوقُه او دونُه الاّ عن قاصد يُخُصّه بقَدَرِه ، كا الفعل المحكم يصحّ في الوهم وقوعه على خلافه ، و لا يجوز اختصاصه بوصفه الاّ عن قاصد عالم يخصه به .

و الدليل على استحالة كونه جسما ان الجسم في وجوده يشغل الحيّز و المكان ، و يستحيل ان يشغَل الشيءُ الحَيّزَ و المكان المعلوم على الاختصاص مع صحّة اختصاصه بغيره في الوهم الاّ عن قصد ، و ذلك يوجب حدوث الكون او النفس على اختصاصه بالحيّز و المكان ، و هذه دلالة الحدوث كما بيّنا .

فالذى يدلّ على حدوث الاجسام ، انها لو كانت لم تزل موجودة لم تخل في وجودها من ان تكون مجتمعة او مفترقة ، او مجتمعة مفترقة ، او لا مجتمعة و لا مفترقة ، او لم تزل تجتمع تارة و تفترق أخرى ، لا الى اوّل.

و يستحيل ان تكون لم تزل مجتمعة ، لانها لو كانت كذلك لم تخل
91 ب من ان تكون مجتمعة لا نفسها او[13] لمعنى قديم او لمعنًى محدثٍ / . و يستحيل ان تكون لم تزل مجتمعة لانفسها لاستحالة افتراق ما كان مجتمعا لنفسه مع وجود نفسه . و يستحيل ان تكون مجتمعة لمعنى قديم لاستحالة وجود الافتراق مع وجوده ، و استحالة بطلان بعد الوصف بقدمه . و يستحيل ان تكون مجتمعة لمعنى محدث لاستحالة تعلّق القديم بالحدث .
و يستحيل ان تكون لم تزل مفترقة على الترتيب الذى ذكرناه في المجتمع .
و يستحيل ان تكون مجتمعة مفترقة لتناقضه في الوصف و المعنى .
و يستحيل ان تكون لم تزل لا مجتمعة و لا مفترقة لما فيه من اثبات الافتراق عند نفى الاجتماع ، و اثبات الاجتماع عند نفى الافتراق ، فيصير تحقيقه كالفصل الاول . ويُزاد في بيانه ان يقال : كل شيئ يجوز عليه الاجتماع و الافتراق لم يتقدّر وجوده في الوهم متعرّيا عن الوصفين . و يُجمع هذه الاقسام الاربعة و يُعَبَّرُ عنها بان يقال : اىّ وصف منها اذا كان ازليا فله موجب الازلىّ ، و لا يصحّ عدم الازلىّ ، و لا يجوز عليه تغيّر الحكم ، و اذا ثبت التغيّر بالمشاهدة بطل ان يكون احد تلك الاوصاف ممّا كان لها في الازل . و يستحيل ان تكون لم تزل تجتمع تارة و تفترق أخرى لا الى
92 أ اوّلَ لاستحالة تناهيها / الى اخر ما عليها من احوال الاجتماع و الافتراق ، أن لو كانت لم تزل باحد هذين الوصفين . و يُكْشَفُ عنه بان يقال : لو كانت مرّات كونها مجتمعة و مفترقة من غير نهاية لم تبلغ آخر كرّة في الوجود لاستحالة قطع ما لا نهاية له ، و تعدادِ ما لا غاية لاحواله . و يبين عنه باستحالة تناهى الوهم في اعداده ، اذا ابتدأ بآخره و ارتقى بوهمه ما امكنه ، و لو كان معدودا من الاوّل اليه لصح عدده من

(13) في الاصل لنفسها

و اوردتُ (9) الاسامى على الجمع و الاختصاص في غير هذا الموضع (10) ،
و أَتْبَعْتُها (11) بالدلالة ليكون كمالُ الايمان باتفاق اهل التحقيق على ما وفّق
الله فيه .

و اختلفوا في ما من اجله لا يكون اعتقاده علما من طريق التقليد ،
91أ فقال قائلون : انما ذلك لعدم علمه بان / من يرجع اليه في تقليده معصوم
لا يخطى . و قال آخرون : انه لا يكون كذلك لانه على منزلة من تَرِدُ
عليه الشبهة ، فلا يرجع الى شيئ يتعلّق به في دفعها عن نفسه ، ثم
قالو : إنْ مَنَّ (12) الله على عبد بدفع الشبهة عنه و تصفيةِ اعتقاده و
عصمته من الوسواس الذى يرد عليه فذلك معرفة منه و ايمان صحيح ؛ و اعتقد
في نفسه ان معتَقَدَه على ما هو به و قطع عليه كان عالما على التحقيق .

و اتفقوا على انّ الذى يحقّق اعتقاده معرفة دليل واحد في كل
مسئلة لا يحتاج فيها الى التبحّر و التمكن من دفع الاسئلة و الاجوبة .
فانها اذا وردت عليه فأَوْقَعَتْ له الشبهة دَفَعَها بما كان عنده من الدليل .

[الباب الثاني في الادلة لهذه العقائد]

و اذكُرُ لكل فصل منها دليلا على اختصاص ليكون كمال الايمان
باجماع اهل الحق .

---

(9) في الاصل اورد
(10) فيها كلمة مطموسة
(11) في الاصل اتبيعها
(12) تكرر كلمة من

اخبر صلى الله عليه و سلم بالحشر و النشر و عذاب القبر و ثواب اهل الطاعة و عقاب اهل المعصية ، و ان مَنْ مات على الايمان كانت عاقبته الجنة ، امّا بالتوبة و امّا بالشفاعة .

ثم الاعتقاد بان ما اجمعت امّته على صحته فهو حق ، و ما اجمعت على بطلانه فهو فاسد ، و ان العبادات الخمس هي اصول الاسلام ، و هي الشهادة و الصلاة[5] و الزكاة[6] و الصيام و الحج .

ثم الاعتقاد بان ما اشكل عليه من امر دينه في ما بعدُ فواجب عليه

90 ب الرجوع الى اعلم من عنده في دينه و اورعهم في فعله ممّن / بلغ مبلغ المجتهدين ، و المسئلة عمّا نزل به ، و العمل بما يُفتيه فيما رُفع اليه .

ثم الاقرار بجميعه مع الامكان و الأَمْنِ .

فهذا ما لا بدّ منه عند الجميع ، فاذا اعتقد ذلك قال [اهل] الظاهر : انه استحقّ [اسم] الايمان ، و صار من اهل الشفاعة ، كانت عاقبته الجنة ، و قال اهل التحقيق : لا يكون كذلك حتى يصير اعتقاده ، بما وصفناه معرفة على ما رتبناه فيكون من جملة العارفين و يخرج من جملة المقلّدين ، و ان جاز فيه التقليد فانه لا يجوز[7] ذلك عند اهل التحقيق و قد اتفقوا على المنع منه ، و الذى يحتاج اليه في ذلك ان يَعْرِفَ كل ذلك ممّا ذكرناه بدليله .

و لكلٍ تنبيهٌ من الكتاب و السنة على تحقيق العقول و الادلّة ، و جميعه مستنبَط من اسام الرّب جلّ و عزّ ، و هو تفسير قول النبى صلى الله عليه و سلم «ان لله تسعة و تسعين اسما من احصاها دخل الجنة»[8] يريد من عَلِمَها دخل الجنة على العاقبة ، بالشفاعة و امّا بالتوبة .

---

(5) في الاصل الصلوة
(6) في الاصل الزكوة
(7) في الاصل فانما يجوز
(8) البخارى ، دعوات ، 68، 69 . مسلم ، ذكر ، 5، 6 .

ثم الاعتقاد بانه لا يجوز عليه شيىء مما جاز على المحدثات فدلّ على حدوثها . و معناه انه لا يجوز عليه الحركةُ و السكون و الاجتماع و الافتراق ، و لا المحاذاة و لا المقابلة و لا المماسَةُ و لا المجاورة و لا قيام شيىء حادثٍ به ، و لا بطلان صفة ازليةٍ عنه ، و لا يصحّ العدم عليه . ثم الاعتقاد بانه قائم بنفسه ، مستغنٍ عن مكان يُقِلُّه ، او جسم يحله . ليس له تحتٌ فيكون تحته ما يُسنِدُه ، و لا فوق فيكون فوقه ما يمسكه ، و لا جانب فيكون الى جانبه ما يعضده ، او يزاحمه . ثم الاعتقاد بجواز الرؤية عليه مع نفى هذه الاوصاف عنه .

ثم الاعتقاد باستحالة الازواج و الاولاد و الشركاء و المماثلين له . ثم الاعتقاد باستحالة الآفات عليه . ثم الاعتقاد بانه قادر على اماتة كل حى سواه ، و يجوز منه افناء كل شيىء غيره ، و اعادةُ الاجسام ، و خَلْقَ امثالها من غير قصر على حدّ ، و احياء ما يعيده ، و يخلقه ان شاء اذا شاء متى شاء كما شاء . ثم الاعتقاد بانه قادر على كل شيىء يتوهّم على الانفراد حدوثه .

ثم الاعتقاد بانه يجوز منه بعثة الرسل ، و تنزيل الكتب ، و اقامة الحجج ، و تعبُّدُ الخلق ، و الثوابُ ، و العقاب ، لا اعتراض عليه في
95أ فعله و لا حَجر عليه في مقدوره / ، و لا يستَحِقُّ عليه شيىء و لا يلزمه فعل . و ان الادلة على صدق الرسل عليهم السلام المعجزات ، و لا يجوز اظهارها على ايد الكذّابين . ثم الاعتقاد بانه لا واجب على احد قبل مجىء الرسل . و من فعل شيئا قبله لم يُقطَع له بثواب و لم يُجزَم عليه بعقاب . ثم الاعتقاد بانه بعث الرسل و انزل الكتب و امر و نهى و وعد و اوعد ، و ما امر به الرسل فهو حق ، و ما اخبروا عنه فهو صدق ، لا يجوز العدول عنه و لا الخروج منه على ما رتّبوه في الشرائع . ثم الاعتقاد بان محمدا صلى الله عليه و سلم رسول ربّ العزة ، و معجزته القرآن ، و دينه الاسلام .

[الباب الاول المبادئ في العقائد الاسلامية]

و الذى لا بدّ منه لهذه التسمية اعتقاد حدث العالم . ثم الاعتقاد بانّ العالم عبارة عن كل شيئ سوى الله تعالى ، ثم الاعتقاد بان له محدثا ، ثم الاعتقاد بان محدثه قديم / ، ثم الاعتقاد بانه لا يشبه شيئا من المخلوقات ، و تحقيقه انه لا يُتصوّر في الوهم و ما دونه يقبل هذه الصفة ، ثم الاعتقاد باستحالة الحدّ و النهاية عليه . ثم الاعتقاد بانه ليس بجوهر و لا جسم و لا عرض . ثم الاعتقاد بانه مستغن عن الاغيار ، و عبّر بعض اهل الخطابة عنه بان قال : الاعتقاد لنفى الكيفيّة و الكمّية و الأينيّة و اللّمية .

89 أ

ثم الاعتقاد بانه حى ، عالم ، قادر ، مريد ، سميع ، بصير ، متكلم ، له حياة (3) ، و علم ، و قدرة ، و ارادة ، و سمع ، و بصر ، و كلام ، لم يزل و لا يزال موصوفا (4) بهذه الصفات ، و لا يشبه شيئ منها شيئا من صفات المخلوقين ، و لا يقال فيها : انها هو و لا غيره ، و لا هي هو و غيره ، و يستحيل ان يقال : انها تفارقه او تجاوره او تخالفه او توافقه او تحلّه ، بل هي صفات له تقوم به .

ثم الاعتقاد بان قدرته تعُمّ المقدورات ، و علمُه يعم المعلومات ، لم يزل كان عالما بجميعها على اوصافها في ذواتها ، و ارادتُه تعم المرادات على اوصفها في ذواتها ، لا يكون الاّ ما يريد ، و لا يريد الاّ ما يكون .

ثم الاعتقاد بان لا اله غيره و لا خالق سواه . ثم الاعتقاد بانه شيئ واحد ، و تحقيقه انه لا يتبعّض في الوهم و لا يتجزأ في العقل ، و هو تفسير الاحد ، الصمد / . 89 ب

---

(3) في الاصل حيوة
(4) في الاصل لم يزل و لا يزال هو موصوفا

بسم الله الرحمن الرحيم

88 ب (قال الاستاذ الامام ابو اسحاق (1) ابراهيم بن محمد الاسفرايني (2) رضي الله عنه)

[مقدمة المؤلف]

و لمّا وقع الخلاف بين اهل الحق في صفة المؤمن ، و رايتُ الفتاوى في الاحكام على غاية الاختلال عند السؤال ، رتّبت فيه اقلّ ما يحتاج اليه على قول الجماعة ، و اَتْبَعْتُه ما يعطيه الاسم عند الكافّة ، ليقف عليه المدعى علم الشريعة ، و يزيلَ عن نفسه تغيير اهل الدراية و يجوّز فتواه عند اهل المعرفة و يستحقّ اسم الايمان على قول من ينتسب اليهم في علم التوحيد و العقول و يلقّنَ الصبيان عند البلوغ فيكونوا مؤمنين عند الخطاب .

و لو لا وجوبه عليّ بالشريعة لكنت لا اجمعه لهذه الطائفة مع ما غلب عليهم الجهالة و ما اسْتَشْعَرُوه لاهل التوحيد من العداوة ، لقصورهم عن هذه المرتبة .

---

(1) في الاصل اسحق
(2) في الاصل الاسفرايني

عقيدة الاستاذ ابي اسحاق

بمكتبة السليمانية في استانبول تحت رقم 1160/5 بقسم حسن حسني باشا من الورقة رقم 88ب حتى 97أ بكل صفحة 17 سطرا .

و قد ذكرت هذه الرسالة في المصادر باسماء مختلفة ، منها "عقيدة الاستاذ ابي اسحاق" (15) و "العقيدة" (16) و "رسالة في الاعتقاد" (17) فاخترت الاول منها لاختياره صاحب كشف الظنون . و من الجدير بالذكر انه قد كتب في بداية الرسالة رسالة في الكلام و لكنى لم اختر هذا الاسم لتأكدى من كتابته بخط غير خط طاش كبرى زاده .

و اقدم هذه الرسالة الى القراء الكرام تحت ثلاثة عناوين ، الاول مقدمة المؤلف و الثانى المبادئ في العقائد الاسلامية . و الثالث الادلة لهذه العقائد الاسلامية .

و قد لاحظت ان في الرسالة بعض الجمل الناقصة من حيث المعنى مستفيدا من كتاب "البداية في اصول الدين" لنور الدين الصابوني . و حاولت في ذلك ان اراعي منهج المؤلف قدر المستطاع و عزوت الآيات القرآنية الى سورها و ذكرت ارقامها . و خرجت الاحاديث النبوية الشريفة الموجودة فيها . و اشرت الى الكلمات التي وقعت سهوا في الهامش .

و الله اسأل ان يجعل هذا العمل المتواضع لوجهه الكريم و يوفّقنا لما يحبه و يرضاه .

« إِنْ أُرِيدُ إِلاَّ الإِصْلاَحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ ، وَ مَا تَوْفِيقِي إِلاَّ بِاللهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْهِ أُنِيبُ »

استانبول 1410 هـ./ 1990 م.   محمد كون طوغدو

---

(15) "كشف الظنون" لحاجى خليفة 2/ 1157
(16) "هدية العارفين" لاسماعيل باشا 91/ 8
(17) "نوادر المخطوطات العربية" لرمضان ششن 1/ 209

2 ـ ادب الجدل [8]

3 ـ تعليقة في اصول الفقه [9]

4 ـ مسائل الدور [10]

5 ـ مجمع الامثال [11]

6 ـ معالم الاسلام [12]

7 ـ شرح فروع ابن حدّاد [13]

8 ـ شرح كتاب الترتيب [14]

3 ـ عرض المنهج

ان نشر هذه الرسالة يعتمد على النسخة الوحيدة لها ، ولم استطع العثور على غيرها ، فلذلك اعتبرتها اساسا لعملى هذا ، وهي الرسالة الخطية التي نسخها طاش كبرى زادة سنة 921 بخط التعليق الموجودة من ضمن رسائل اخرى تتعلق بعلم التوحيد للعلماء المختلفين

---

(8) "كشف الظنون" لحاجى خليفة 1/ 45 ، و"هدية العارفين" لاسماعيل باشا 1/ 8

(9) "طبقات الشافعية" للسبكي 4/ 257 ، و"شذرات الذهب" لابن العماد 111/ 209 ، و"الاعلام" للزركلي 1/ 59 ، و"معجم المؤلفين" للكحالة 1/ 83 ، و"مذاهب الاسلاميين" للبدوى 1/ 702 .

(10) "طبقات الشافعية" للسبكى 4/ 257 ، و"كشف الظنون" لحاجى خليفة 2/ 1418 ، "مذاهب الاسلاميين" للبدوى 1/ 702 .

(11) "مفتاح السعادة" لطاش كبرى زاده 1/ 247 .

(12) "هدية العارفين" لاسماعيل باشا 1/ 8 .

(13) "طبقات الشافعية" للاسنوى 1/ 60 ، "كشف الظنون" لحاجى خليفة 2/ 1257 ، و"هدية العارفين" لاسماعيل باشا 1/ 8 .

(14) "كشف الظنون" لحاجى خليفة 2/ 1403 .

2 ـ مؤلفاته

و للمؤلف كتب مطبوعة و غير مطبوعة . و من آثاره المطبوعة :

ـ نور العين في مشهد الحسين .

قد طبع في القاهرة سنة 1291، 1298 و في استانبول سنة 1300، و هو المقيد في مكتبة السليمانية، تحت رقم 1/4707، 4731، بقسم حاجي محمود . و في مكتبة كلية الالهية باستانبول تحت رقم 2454، 3485، 4360، و يليه كتاب قرة العين في اخذ ثأر الحسين للامام الهمام ابي عبدالله بن محمد .

و ذكره بروكلمان في ملحق 1/ 667 .

و من آثاره المخطوطة التي لم تنشر حتى الآن

ـ رسالة العقائد .

و الف هذه ارسالة باللسان الفارسي، نسخة منها موجودة في مكتبة السليمانية باستانبول تحت رقم 5/2703، بقسم الشهيد علي باشا من الورقة 35ب حتى 38أ، و بكل صفحة 19 سطرا، و الرسالة هذه محفوظة من ضمن رسائل اخرى، و نسخها شهاب بن تاج الحلوائى بخط التعليق سنة 789 .

و آثاره المذكورة من قبل بعض العلماء في كتب التراجم و لم نعثر عليها و لا نعرف بانها مطبوعة او مخطوطة فهي :

1ـ الجامع في اصول الدين و الرد على الملحدين (7)
او جامع الجلى و الخفى و الرد على الملحدين

---

(7) ذكره : "الشامل في اصول الدين" للجويني 43، 448، 707، و "طبقات الشافعية" للسبكى 4/ 257، و "وفيات الاعيان" لابن خلكان 4/ 28، قال رأيته خمس مجلدات، و "شذرات الذهب" لابن العماد 3/ 209، و "كشف الظنون" لحاجى خليفة 1/ 572، و "هدية العارفين" لاسماعيل باشا 1/ 8، تكلّم استاذ في هذا الكتاب على قول اهل السنة

قال عبدالغافر الفارسي : احد من بلغ حدّ الاجتهاد لتبحّره في العلوم و استجماعه شرائط الامامة من العربية و الفقه و الكلام و الاصول و معرفة الكتاب و السنة (2)

رحل الى العراق في طلب العلم و درس على الشيخ ابي الحسن الباهلي ، و سمع بالعراق ابا بكر محمد بن عبدالله الشافعي و دعلج بن احمد و اقرانها و بالخراسان الشيخ ابا بكر الاسماعيلى (3) .

و اشتهر في العلم عند اهل عصره فدعى الى نيسابور حتى بنوا له مدرسة لم يبن قبلها مثيل لها . و كان الاسفرايينن يدرس فيها الى ان توفي .

و قال ابو اسحاق الشيرازى : و عليه درس شيخنا القاضي ابو الطيب الطبرى اصول الفقه باسفراييني و اخذ الكلام و الاصول عامة شيوخ نيسابور(4) . و حدث عنه ابو بكر البيهقي و ابو القاسم القشيرى (5) .

و كان ارتباطه باهل نيسابور ارتباطا ونيقا حتى روى انه كان يقول : اشتهى ان يكون موتى بنيسابور حتى يطلى عليّ جميع اهل نيسابور و توفي بعد هذا الكلام بنحو من خمسة اشهر يوم عاشورا، سنة 418 و دفن في شهد ابي بكر الطوسي ، ثم ورد ابنه في خلق عظيم نقلوه بعد ثلاث وحملوه الى اسفراييني ودفن فى مشهده (6) .

---

(2) "تاريخ نيسابور" 151

(3) "طبقات الشافعية" للسبكي 4/ 256

(4) "طبقات الفقهاء" الورقة 37أ

(5) "سير اعلام النبلاء" للذهبي 17/ 353

(6) "تاريخ نيسابور" للفارسي 151 ، و "الانساب" للسمعاني 1/ 237 ، و "تبيين كذب المفترى" لابن عساكر 243

مقدمة الناشر

1 ـ حياة المؤلف

هو ابو اسحاق ابراهيم بن محمد بن ابراهيم بن مهران الاسفرايني الاصولي المتكلم الاشعرى الفقيه الشافعي (1) كان يلقب بركن الدين .

---

(1) انظر : "كتاب طبقات الفقهاء" للعبادى 104 ، و "طبقات الفقهاء" للشيرازى الورقة 37 أ ، "تاريخ نيسابور" للفارسي 151 ، "تبيين كذب المفترى" لابن عساكر 243 ، و "الانساب" للسمعاني 1/ 237 ، و "اللباب" للجزرى 1/ 55 ، و "طبقات ابن صلاح" الورقة 57 ب ، و "تهذيب الاسماء و اللغات" للنووى 2/ 169 ، و "وفيات الاعيان" لابن خلكان 4/ 28 ، و "طبقات الشافعية" للسبكي 4/ 256 ، و "مفتاح السعادة" لطاش كبرى زاده ، 2/ 291 ، و "طبقات الشافعية" للاسنوى 1/ 59 ، و "البداية و النهاية" لابن كثير 12/ 24 ، و "طبقات الشافعية" لابن قاضي شهبة 1/ 170 ، و "شذرات الذهب" لابن العماد 3/ 209 ، و "سير اعلام النبلاء" للذهبي 17/ 353 ، و "الوافي بالوفيات" للصفدى 6/ 104 ، و الاعلام للزركلي 1/ 59 ، و "معجم المؤلفين" للكحالة 1/ 83 ، و "طبقات الشافعية" لابن ابي بكر هداية الله 135 ، و "كشف الظنون" لحاجي خليفة 1/ 45 ، 2/ 1157 ، "و هدية العارفين" لاسماعيل باشا 1/ 8 ، و "مذاهب الاسلاميين" للبدوى 1/ 700 ، و بروكلمان ، ملحق 1/ 667 .

عقيدة الاستاذ ابي اسحاق

تأليف

الاستاذ ابو اسحاق ابراهيم بن محمد
بن ابراهيم بن مهران الاسفرايني

المتوفي سنة 418هـ./ 1027م.